LOUIS ALTHUSSER

Özeleştiri Ögeleri

LOUIS ALTHUSSER' in düşüncesini en iyi temsil eden çalışmalarının, 1960'larda kaleme aldığı ***Kapital'i Okumak*** ve ***Marx İçin*** adlı kitapları olduğunu biliyoruz. Bunlar düşünürün "temel yapıtları" sayılabilirler. Fakat 1960'ların sonuna doğru, gerek kuramsal planda bazı tartışmaların zorlaması ile, ve gerekse siyasal plandaki gelişmelerin itkisi ile, Althusser bu temel yapıtlarındaki makalelerde öne sürdüğü savları gözden ecirme ihtiyacı duydu ve bir dizi yeni makale yazdı. Birikim Yayınları bunlardan bazılarını ***Lenin ve Felsefe, İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*** ve ***John Lewis'e Cevap*** adlı üç kitapçık halinde yayınlamıştı. Bu yazıların Althusser'in düşüncesinde önemli bir değişimi simgelediği ve yazarın "ikinci" ya da "olgunluk" dönemi yazıları olduğu genel kabul gören bir görüştür. Sözkonusu gözden geçirmenin boyutlarını en geniş biçimde açığa vuran ***Özeleştiri Ögeleri*** ' nin Türkiye'de yayınlanması için ise, uzun süre beklemek gerekti. (Elinizdeki çevirinin ilk basımı 1991 yılında yapıldı).

Bu yazıları ***Kapital'i Okumak***'a bir sonsöz kadar önsöz olarak da düşünmek mümkündü. Çünkü ***Kapital'i Okumak*** için 1995 yılını beklemek gerekti. (Belge Yayınları). ***Marx İçin*** ise hala dilimize kazandırılmadı.

BELGE YAYINLARI
Düşünce Dizisi

© Louis Althusser, 1974

ÖZELEŞTİRİ ÖGELERİ
ELEMENTS D'AUTOCRITIQUE

Düzelti
Sema Erdemli

Dizgi
Yön Dizgi

Kapak Düzeni
Yusuf Aslan

İç / Kapak Baskı
Güler Ofset

İç / Kapak Montaj
Adım Grafik

Cilt
Güven Mücellithanesi

Birinci Baskı : Mart 1991
İkinci Baskı: Ağustos 2000

BELGE ULUSLARARASI YAYINCILIK
Divanyolu Caddesi Binbirdirek İşhanı No: 15-4
Sultanahmet / İstanbul
Tel / Faks: (0212) 517 44 53 / 638 34 58

Louis Althusser

ÖZELEŞTİRİ ÖGELERİ

Türkçesi: Levent TARGU

OKUYUCUNUN DİKKATİNE

Bu küçük kitapçık daha önce yayınlanmamış iki denemeyi içermektedir. Bunlardan birincisi Haziran 1972 tarihini taşımakta olup, bu metnin John Lewis'e Cevap'ta *genişçe saçılmış olan ve hatırlanacağı üzere, sadece felsefenin tanımının düzeltilmesiyle sınırlı kalan özeleştiri ögeleriyle birlikte yer alması gerekiyordu. Ama bir yandan sade bir dergi makalesinin sınırlarını aşmamak, öte yandan da Fransızca olarak yayınlanan o metnin birlik ve bütünlüğünü bozmamak için bunları yazmaktan vazgeçmem gerekti.*

Marx için *ve* Kapital'i Okuma *adlı yapıtlarının yayınlanmalarından iki sene sonra* Kapital'i Okuma'*nın İtalyanca baskısının önsözünde, «teorisist bir eğilim»den etkilendiklerini belirttiğim söz konusu bu iki yapıtın eleştirisel bir incelemesini ilk kez bu denemede bulacağız.*

Bu Özeleştiri Ögeleri'*ne ek olarak da, genç Marx'ın evrimini konu alan ve benim hangi istikamete yöneldiği-*

mi gösteren daha önceki bir tarihte (Temmuz 1970) yazılmış bir denemeyi de ilave etmeyi uygun gördüm.

*
* *

Tabii ki burada düşüncemizi çeldikleri biçimiyle «mantık» *ve* iç *argümanlarını geliştirdiğim bu özeleştiri tamamen iç bir görüngü değildir. Ancak tamamen başka bir* «mantığın» *benim* John Lewis'e Cevap'*ta ele aldığım siyasi olayların* dış «mantığı»*nın neticesi olarak ele alındığında anlaşılır olabilir.*

Pratiğin teoriye yani iktisat ve siyasetteki sınıf savaşımının, teorideki sınıf savaşımına öncelliğini gözden kaçırmadığı taktirde okuyucu bu iki «mantık» *arasındaki gerekli ilişkiyi kendiliğinden kuracaktır.*

20 Mayıs 1974

Özeleştiri Ögeleri

(Haziran 1972)

Spinoza'ya hayran olan ve 1966 haziranının bir günü bana ondan uzun uzun söz eden

Waldeck Rochet'ye

Makalelerimden ilki 1960 tarihli *Marx için* adlı eserimde yer aldığına göre, bugün yedi ila oniki yıllık bir geçmişleri olan denemelerin üzerine nasıl ki John Lewis ve daha nice pek çok eleştirmenin kendilerine özgü birer bakış açıları varsa, onlardan sonra benim de kendi denemelerim hakkında ne düşündüğümü söylemem sanırım gerekiyor.

Denemelerimi hiçbir zaman inkâr etmedim: bunu yapmak da gerekmedi. Fakat yayınlanmalarından iki sene sonra 1967 de, *Kapital'i Okuma*'nın bir İtalyanca basımında (ve diğer yabancı basımlarda da), bu yapıtların hatalı bir eğilimin etkisinde kaldıklarını kabul ettim. Bu yanlışın varlığını belirttim ve ona bir isim verdim: *teorisizm*. Bugün ise bu yanlışın ayırt edici «nesne»sini, başlıca biçimlerini ve yankılarının getirdiği sonuçları açıklığa kavuşturarak daha da ileriye gidebileceğim inancındayım.

Eklemem gerek ki: burada bir yanlıştan ziyade bir sapmadan söz etmek gerekiyor. Teorisist sapma. Benim burada kategori cinsinden terim değiştirmeyi neden önerdiğimi: Ve bu küçük farkın felsefi ve siyasi önemini [enjeu]* ileride göreceğiz.

Hepsi bir kaç sözcükle özetlenebilir.

Burjuva ideolojisinin gerçek tehditlerine karşı Marksizmin savunusunu yapmak istiyordum: onun devrimci yeniliğini göstermek ayrıca Marksizmin burjuva ideolojisiyle uzlaşmaz olduğunu ve onun ancak burjuva ideolojisinden sürekli ve köklü bir *kopma*yla ve yine bu ideolojinin saldırılarına karşı yürüttüğü kesintisiz bir

---

* Yazar tarafından pek çok yerde kullanılan *enjeu* terimi kumarda ortaya konan para, bir girişimde riske edilen ya da kazanılması umulan şeyi belirtmektedir. Biz bu sözcüğü kimi yerlerde cümlenin gelişine göre kimi yerlerde de kazanılacak şey olarak çevirmeyi uygun gördük.

mücadeleyle Marx'ta ve işçi sınıfı hareketinde gelişebileceğini «kanıtlamak» gerekiyordu. Bu tez uygundu: uygundur. [Juste][**]

Ama ben bu *tarihsel* olguya tüm toplumsal, siyasal, ideolojik ve teorik boyutunu vermek yerine, onu sınırlı *teorik* bir olgu düzeyine: yani 1845 yılından itibaren Marx'ın eserlerinde gözlenebilen epistemolojik «kopuntu»ya indirgedim. Bunu yapınca da Marksizmle burjuva ideolojisi arasındaki uzlaşmazlığın özel bir durum aldığı «bilim»le genel anlamda «ideoloji»nin spekülatif karşıtlığı tarzında *doğru*yu [vérité] *yanlış*a karşıtlayarak «kopuntu»nun rasyonalist bir yorumuna sürüklenmiş buldum kendimi. İndirgeme + yorumlamadan oluşan bu rasyonalist-spekülatif sahnede sınıfların savaşımı hemen hemen yoktu.

Teorisizmimin bütün sonuçları, bu rasyonalist-spekülatif indirgeme ve yorumlamadan kaynaklanıyordu.

Bu yüzden bu konuyla ilgili düşüncemi belirtmek için, bütün eleştiriyi yeni baştan ele almak: (konuyu dağıtacak) başka şeylerden bahsetmeden, tekrardan o çıkış noktasına, yani benim teorisist eğilimimin takılıp kalmasına neden olan, o ayrıcalıklı «konu»ya, sözün kısası «kopuntu»ya, yani Marx'ın eserlerinde 1845 yılından itibaren beliren ve önemli bir rol oynayan o olağanüstü siyasal-kuramsal deneyime geri dönüp, onu nasıl indirgeyerek yorumladığımı göstermem gerekiyor.

[**] *Juste* sözcüğü doğru, yerinde, uygun anlamlarına gelmektedir. Yazar *Vrai* ve *Juste* sözcüklerini farklı anlamlarda kullandığından (bakınız bu konuda *«Felsefe ve Bilim Adamlarının Kendiliğinden Felsefesi»* Felsefe ve Uygunluk başlıklı bölüm, sayfa 45. Birey ve Toplum yayınları 1984) bizde bu ayrıma heryerde riayet etmek ve *Vrai* sözcüğünü doğru sözcüğüyle *Juste* sözcüğünü de uygun sözcüğüyle karşılamak zorunda kaldık. Ama uygun sözcüğü tam olarak *juste* sözcüğünü karşılayamadığı için herhangi bir yanlış anlaşılmayı önlemek için her defasında Fransızcasını köşeli parantez içinde yanına yazdık (çev.).

1

«Kopuntu»

Çünkü «kopuntu» John Lewis'in dediği gibi ne bir yanılsama ne de «baştan aşağı bir uydurma»dır. Üzgünüm: bu noktada pes etmeyeceğim. «Kopuntu»yu dediğim gibi indirgemeden yorumlamak gerekir. Fakat olaylar bakınız nasıl gelişiyor: ben «kopuntu»yu basit bir rasyonalist-spekülatif karşıtlığa indirgiyordum; oysa beni eleştirenlerin büyük bir çoğunluğu *onu bir hiçe indirgiyorlar*! sildiler, karaladılar, inkâr ettiler. Hem de bu yıkım ve ortadan kaldırma işinde ne büyük bir tutkuyla! Açık olalım: Marx'ın teorik düşüncesinin tarihinde bir hiç olmayan, ama tüm işçi sınıfı hareketinin tarihi için bir öneme sahip, «kopuntu» gibi bir şey pek âlâ mevcuttur. «Kopuntu» olgusunu kabul edenler ve onu hiçe indirgeyenler arasında bir karşıtlığın olduğunu ve bu karşıtlığın da netice itibariyle *siyasi* bir karşıtlık olduğunu itiraf etmek gerekir.

Bunu biraz daha yakından görelim.

Lenin'den sonra Marx'ın yapıtlarını öncelleyen teorik eserlerin, Alman Felsefesi (yani Hukuk ve Tarih Felsefesi), İngiliz Siyasî-iktisadı ve Fransız Sosyalizmi (ütopik veya proleter) gibi başlıklar altında toplanması, bu

eserler hakkında biraz bilgi sahibi olan her okur için gayet açıktır: çünkü *Alman ideolojisi*'nden itibaren deneyle ve mukayeseyle (ama herhangi bir yalıtılmış formülle yapılan bir çözümlemeyle değil de, metinlerin işlevsel biçimi ve yapısı göz önüne alınarak yapılan bir çözümlemeyle) saptanabilen bir şey, emsali ve geriye dönüşü olmayan bir olay olarak aniden ortaya çıkıverdi. Bu tam anlamıyla tarihsel bir olaydır; ama teoriyle ilgili ve teoride yani benim bir metaforla «Tarih-Kıtası*'nın açılışı» dediğim şey. Bundan böyle elimizdeki metaforlara göre (ve iki tanesini alıkoymak ve farkları üzerine oynamak gerekir[1]), bu olaydan «Tarih-Kıtası'nın bilimsel düşünceye açılışı» veya (ve) bilimsel teori *içinde* Tarih-Kıtası'nın ortaya çıkması, ani baskını şeklinde söz edeceğiz.

Gerçekten de, terminolojisini[2] ve yeni nesnesini aramada çoğu kez beceriksiz ve kararsız davranan, hatta eski felsefe kategorileri[3] arasına sıkışıp kalmış ve dünyaya gelmekten korkan, kokten yeni bir şey, gayet güzel bir şekilde teoride ortaya çıkar: eşi benzeri olmadan ilk defa ve aradan geçen bunca zamandan sonra diyebiliriz ki, bir daha geriye dönmemek üzere.

Eleştirmenlerimin pek hoşgörülü davranmadıkları bu

---

*. Büyük bilimsel kıtalar: 1/Matematik-Kıtası (Yunanlılar tarafından açıldı) 2/Fizik-Kıtası (Galile tarafından açıldı) 3/Tarih-Kıtası (Marx tarafından açıldı) krş. *Lenin ve Felsefe* sayfa 25, 39 ve 66, İletişim yayınları 1989 (çev.).

1. Ve daha sonra farklarına ve farklılıklarına oynamaya ara vermeden daha uygunlarını şekillendirmek. Çünkü felsefede ancak metaforlarla yani ödünç alınan mevcut kategorilere bir çeki düzen vermek [ayarlamak] ve onlardan da teorideki *konumun*un gerektirdiği tertibat çerçevesinde yenilerini üretmekle düşünülebilir.

2. Krş. *Alman ideolojisi*'ndeki *Verkehrsverhaltnisse* terimi bütün yeni kavramların çevrelediği teorik bir merkezdir: ama kendisi de henüz mevcut olmayan ve kesin biçimini almamış başka bir kavramın çevresinde «döner»: *üretim ilişkileri* kavramı.

3. Krş. *Alman ideolojisi*'nde *yabancılaşma* kavramının ikamesi türünden bir işlev gösteren «iş bölümüne» bakınız. Bu yazıdaki birey, «kişilik» ve komünizm teorisini buradan bulgularız.

tezi olduğu gibi koruyorum. Tabii ki ileri sürdüğüm ve ele aldığım şekliyle çok şematik olan, uzun araştırmalar ve çözümlemeler gerektiren bu tez sadece bir hipotezdir. Ama ona karşı sürülen itirazlardan hiçbiri yeterince ciddi olmadığından, ilkelerini bile sarstığını pek zannetmiyorum. Zira bu tez tüm yalınlığıyla topu topu bir olguyu belirtmekten başka birşey yapmıyordu.

Söylediğim şuydu: *Alman ideolojisi*'ndeki anlam karışıklıklarında ve tereddütlerinde bile, Marx'ın daha önceki metinlerinde bulunmayan ve onların tarih-öncesinden çok farklı bir biçimde işlevsellik gösterebilen temel teorik kavramların yerli yerine yerleştiği saptanabilir. Ben burada, özgün tertiplerinin o sıralar yepyeni bir anlam ve işlev kazandırdığı üretim biçimi, üretim ilişkileri, üretici güçler, üretim ilişkileri ve üretici güçler içine kök salmış toplumsal sınıflar, hakim sınıf /ezilen sınıf, hakim ideoloji/ tahakküm altındaki ideoloji, sınıflar mücadelesi vb. gibi bu yeni kavramların incelemesine, reddedilmez bir mukayese imkanı veren, şu ömeği yeniden vermek için girmeyeceğim. Hatırlatırım ki, *44 Elyazmaları*'nın teorik dizgesi şu üç temel kavrama dayanmaktaydı: İnsanın Özü/Yabancılaşma/Yabancılaşmış emek.[4]

4- Pek çok eleştirmen gibi John Lewis'te kapital, birikim, rekabet, işbölümü, ücret, kâr, vb. gibi klasik Siyasi-iktisadın kavramlarından pek çoğunun *44 Elyazmaları*'nda bulunduğunu bana karşı öne sürebilir. Işin doğrusu: bunlar klasik Siyasi-iktisadın kavramlarıdır. Marx bunları orada nasıl bulduysa, en küçük yerinde bile değişiklik yapmadan, onlara hiçbir yeni kavram katmadan ve teorik tertiplerindeki hiçbir şeyi değiştirmeden ödünç almıştır. Gerçekten de Marx, *44 Elyazmaları*'nda İktisat üzerine *son sözü* söylercesine İktisatçılardan bahseder. Kavramlarına el sürmez, eğer onları eleştiriyorsa, bu «felsefi bakımdan»dır, yani dışarıdan, adını saklamadığı filozof adına: *«Siyasi-iktisadın pozitif bir eleştirisi asıl temelini Feuerbach'ın bulgularına borçludur.»* Marx'ın belirleyici olarak dikkate aldığı «gerçek bir teorik devrim»in yaratıcısı (Krş. *44 Elyazmaları* Ed. Sociales s. 2-3).

Farkı daha iyi değerlendirmek için birkaç ay sonra *Tezler*'de Feuerbach'tan kopuşunu hatırlamak ve bu olguyu saptamak yeter-

Ve şunu da belirtirim ki, bu yeni dizgenin «İşleyiş biçimi» ya da teorik tertibi, daha önceki dizgelerin «işleyiş biçimi»nden, tamamen *farklı* (aralarında «doğal» ya da devamlılık veyahut «ters çevrilme» ilişkisi bulunmaz) olarak ortaya çıktı. Çünkü burada bir «zemin değişikliği»ne (ben bu önemli metaforu çok erken önerdim), yani «yeni bir zemin»e tanık oluyoruz. Ve bu zeminde, yeni kavramlar *bilimsel* bir teorinin temellerini uzun bir hazırlık çalışması pahasına atacak veya zorunlu olarak bir bilim, hem de olağanüstü devrimci bir bilim haline gelecek olanın, gelişimine «yol açacaktır» (başka metafor). Ama bilimlerde bulguladıklarımıza bağlı bir teoridir, çünkü *nesnel bilgiler* üretmektedir. Ve nitekim, bu yeni zemin üzerinde, somut tarihin gerçek sorunlarını, bilimsel problemler halinde, tek tek ele almak ve bunlarla ispatlanmış, yani siyasal ve[5] bilimsel pratik tarafından teyid

lidir: *Alman ideolojisi*'nde ortaya çıkan ve daha önce mevcut olmayan, bu tertibin temelini teşkil eden, baştanbaşa yeni bu kavram üçlüsü *Etyazmalar*'nda söz konusu değildir: Üretim biçimi/üretim ilişkileri/Üretici güçler. *Alman ideolojisi*'nden itibaren, bu yeni tertibin ortaya çıkışı, klasik Siyasi-iktisadın kavramlarının yeniden düzenlenmesine sebebiyet verecek yer, anlam ve rollerini değiştirecektir. Ve bunun hemen akabinde, artı-değerin «keşfi» (Engels) ve kapitalist üretim biçiminin merkezine yerleştirilmesi (artı-değer = kapitalist sömürü = sınıf savaşımı), bu altüst olmayı hızlandıracaktır. Ve böylece *Etyazmalar*'ndaki «felsefi eleştiri»yle (Feuerbachçı) hiç bir ilgisi olmayan, bambaşka bir siyasi-iktisat *eleştirisi* oluşur ki; bu artık «Feuerbach'ın büyük buluşları»na değil, hem neden hem de sonuç olan, kapitalist üretim biçiminin ve uzlaşmaz sınıflar savaşımının çelişkili süreci gerçekliğine temellendirilmiştir. Böylece Siyasi-iktisadın eleştirisi (*Kapital*'in alt başlığı) klasik Siyasi-iktisadın ve onun gibi (sınıf savaşımı ve sömürü ilişkileri dışında tasarlanmış) Siyasi-iktisadın *ekonomizm*inin açığa vurulması ve aynı zamanda da, kapitalist üretim biçiminin çelişkilerinin *iç* açıklaması, kapitalist üretim biçiminin kendi açısından, yani işçi sınıfının mücadelesi sonucunda ortadan kalkacağını haber veren kendi eğilim yasaları yönünden eleştirisi haline gelir. Bütün bunlar eldeki metinlerle ispatlanabilir.

5- Pek tabii ki bu küçük «*ve*» (siyasal *ve* bilimsel pratik) önemli sorunlar ortaya atar. Bunları burada hatırlatmak gereksiz. Bu so-

edilebilen ve belirli düzeltmelere açık kuramsal sonuçlara varmak (Marx'ın *Kapital*'de yaptığı gibi) ilk kez mümkün olur.

Oysa bu yeni bilimsel kıtanın tarihsel[6] belirişi ve bu yeni temel teorik kavramların tertibi, eski temel nosyonların teorik reddedilişi ve (veya) onların *yanlış* olarak kabul veya red görmüş tertibiyle atbaşı gitmiştir. Bu süreci çelişkili bir görünümde de olsa ampirik olarak Marx'ta görebiliriz.

Dikkat : burada büyük teorik ve siyasi hassasiyeti olan ilk noktaya değinmiş oluyoruz.

Bu belirgin *red* süreci 1845'ten itibaren *Alman ideolojisi*'nde başlar. Söz konusu bu yapıtta, çok soyut ve genel bir biçim altında, *ideoloji*nin ve özellikle de artık sadece bir ideloloji, hem de en üstün ideoloji olarak tasarlanan felsefenin anlaşılmazlıklarına, yanılsamalarına ve zırvalarına karşıt olarak, ampirik gerçekliklerin «pozitif *bilim*»i konur. Ama 1847'den itibaren *Felsefenin Sefaleti*'nde «hesaplaşma» doğrudan yeni bilimsel «zemin»de olur ve üç yıl önce *Kutsal Aile*'de Fransız proletaryasının bilimsel kuramcısı olarak şanlandırılan Proudhon'un sahte-bilimsel kavramlarının hesabı görülür.

---

runların konumu ve çözümü Marksist teorinin ve işçi hareketinin «kaynaşması» veya «birliği»dediğimiz şeyle ilintilidir: Lenin, Gramsci ve Mao bu sorunlar hakkında belirleyici metinler yazdılar.

6- Yapmış olduğum «indirgeme»yi daha iyi hissettirebilmek için az önce «kopuntu»nun basit «teorik olgu»sunu ve Marksizmin burjuva ideolojisinden kopuşunun «tarihsel olgu»sunu karşı karşıya getirdim. Ama kendi açısından dikkate alındığında kopuntunun «teorik olgu»su aynı zamanda tarihsel bir olgudur. Tarihsel: çünkü tarihi *teorik* olaylardan söz etmek hakkına sahibiz. Tarihsel: çünkü o derece *tarihsel önemi* olan bir olay söz konusu ki, bu noktada şu türden bir mukayese de bulunulabilir ve Marx'ın buluşundan Yunanistan'da bir yerde Tales adı çevresinde matematiğin ortaya çıkışından bu yana bilgi tarihinin en önemli olayı olarak söz edilebilir. Ve biz bu teorik olayın ve onun siyasi sonuçlarının boyutlarını tam olarak ölçmekten bir hayli uzağız.

Oysa burada belirleyici olan bu «hesaplaşma»nın biçimidir. Artık bu, en azından kısmen de olsa «ters çevrilme»[7]den kaynaklanan ya da durum elverdiği ölçüde ondan kaynaklan*abilecek* felsefi bir «eleştiri» olmayıp, yanlışların yanlış olduğunun bilimsel bir dille açıklanması, elenmeleri ve açıkça kapı dışarı edilmeleridir: Marx yanlış olarak niteleyebileceği tüm teorik yanlışların egemenliğine *son verir;* çünkü o «doğrular»ı ve bilimsel kavramları ileri sürmektedir. Bundan sonra da bu çok özel «hesaplaşma» biçiminin ardı arkası kesilmez. Marx'ın bütün eserleri boyunca *Kapital*'de ve ötesinde de devam eder (sosyal-demokrat yöneticileri Gotha programındaki teorik yanlışlar için, Wagner'i de kullanım ve değişim değeri «ayrımı» ve «değer» kavramındaki Hegelci zırvalar için nasıl haşladığını hatırlayalım). Bu «hesaplaşma» biçimi Lenin'de de (popülarist [narodnik] ve «romantik»lerle polemik, Rosa Luxemburg'la *Kapital* üzerine polemik, Kautsky'le devlet ve emperyalizm üzerine polemik, vb.) Gramsci'de de (tarih ve materyalizm üzerine Buharin'le polemik vb.) ve Mao'da da devam eder. Hiçbir zaman durmayacaktır. Bir bilim asla durmaz (Lenin tarihsel materyalizm konusunda bunu aralıksız tekrarlar).

7- «Ters çevrilme» sorunu hakkındaki özeleştiri. İlk denemelerimde felsefeyi bilimle aynı kefeye koydum [bilime indirgedim] ve dolayısıyla «ters çevrilme» figürünün felsefi ilişkiler tarihinde yeri olduğunu kabule yanaşmadım. Şubat 1968'de «Marx'ın Hegel'le ilişkisi üzerine» kısa açıklamamda konumumu düzeltmeye başladım. Felsefenin (bir) bilim olmadığını ve felsefe «tarih»inde felsefi *konumların* ilişkisinin bilimsel *önermeler* ve onların tarih-öncesi (bilim-öncesi) arasındaki ilişkiyi yansıtmadığını kabul etmek gerekir. «Ters çevrilme» felsefi konumlar arasındaki iç diyalektiğin zorunlu figürlerinden biridir: yalnızca belirli bazı koşullarda. Çünkü aynı ilişkinin farklı koşullarda çok başka figürleri de mevcutnur. Bir tek figür tanımak («ters çevrilme») spekülatif idealizme götürür. Materyalizm belirli koşullar altındaki ilişki figürlerinin çoğulluğunu ciddiye alır.

Her bilim[8] başlar. Pek tabii ki her zaman içinden çıktığı bir tarih-öncesi vardır ve buradan çıkar. Ama iki anlamda çıkar: basit anlamda ve onu yalnızca teoride kendisine eşlik eden felsefeden ayırmakla kalmayan aynı zamanda da teorik ve felsefi ideolojiler gibi öteki gerçekliklerden de ayıran kendine özgü başka bir anlamda bir çıkış.

Basit anlamda çıkar derken: bilimin bir hiçten doğduğunu söylemek istemiyoruz, aksine; karmaşık, çeşitli, kimi zaman da bir şimşeğin çakışıyla aydınlanmış bir hazırlık çalışmasından doğduğunu, ama nereye doğru yayıldığını, bir yere varsa da bunun nereye açılacağını kestiremediğinden karanlık ve kör bir çalışmanın sonucu doğduğunu anlıyoruz. Bu anlam da bilim ideolojik, siyasal, bilimsel (öteki bilimlerden açığa çıkan), felsefi, vb. gibi *ögelerin* inanılmaz derecede karışık, paradoksal, tahmini olanaksız, ama kendi içinde gerekli bir *rastlaşma* ve *yardımlaşmasından* doğar. Ve bütün bunlar birbirlerini tanımadan doğmakta olan bir bilimin teorik çerçevesinde karşılaştıklarına göre bir an[9] gelir *geç de olsa birbirlerini aradıklarını «keşfederler»*. Bu ilk anlamıyla bir bilim, atomlardan tutun da kendi üreme kodlarını içeren canlılara ve insanlara değin, her dünyaya gelen şey gibi tarihi-öncesinden çıkar.

Ama bir bilim tarihi-öncesinden bir de kendisi için çıkar: hiç olmazsa teoride, tamamen kendisine özgü fark-

8- Bunun devamı spekülatif olabilecek bir «bilim teorisi»ne geri dönmek şeklinde algılanmamalıdır. Bu somut bir konu üzerine düşünebilmek için zorunlu *asgari genellemedir*. Bilim varolmaz. Ama «genel anlamda üretim de varolmaz». Buna rağmen Marx, somut üretim biçimlerini çözümleyebilmek *için* hiç tereddüt etmeksizin bile bile «genel anlamda üretim»den bahseder.

9- Belirli bir günde olmasa da — son raddede olduğu kadar istisnai koşullarda da olabilir: Pascal'dan sonraki bazı bilginlerin «gece» diye adlandırdıkları şey, yani bu an'ı «gördüklerinde» ani besbelliliik «gündüz»ü — bu an tarih ve periyotlarında üç aşağı beş yukarı saptanabilir.

lı bir biçimde, çünkü bu çıkış biçimi onu felsefenin tarihinden «çıkış» biçiminden ayırır. Aşağı yukarı diyebiliriz ki bu ikinci anlamıyla bir bilim kendi tarih-öncesinden Marx'ın komünist Weitling'in odasından o ünlü cevabı vererek: «cehalet asla bir argüman olamaz!» dedikten sonra kapıyı çarpıp çıktığı gibi çıkar. Tarih-öncesini kısmen veya tamamen red ederek ve onları yanlış olarak niteleyerek: *yanlış*.

Ve en azından ilk aşamada onun fazla «ayrıntıya girmediği» olur. Yargısının «haksızlık» sınırında olmasının da pek bir önemi yoktur. Sorun ahlak sorunu değildir. İdeologların akıllarının başlarına çok sonra gelmesi de önemli değildir — tam tersi! — bu babasız çocuğu ortadan kaldıramayacaklarını anlayınca, onu[10] gargaraya getirmek için ona kendi tarih-öncesinden seçtikleri resmi bir soy kütüğü yaparlar ve ona sahip çıkması (biraz rahat durması için) gereken *Baba*yı kabule zorlarlar. Gerçek anlamda ve pek tabii ki oldukça sapkın [hérétique] araştırmacıların çok daha geç gelmeleri de pek önemli değil — bilakis çok önemli! — bu araştırmacılar sonuç olarak *babasız bir çocuğun* (tanımlanabilir-tek) *doğumunu* kabul ettiren böylesine karışık ve gereksinimlerinde o denli zorunlu olmayan aile ilişkilerinin varlığını yeniden düzene sokarlar: her ne şekilde olursa olsun, bu gerçeği kabul etmeli ve bu olguyu anlamaya çaba göstermelidir. Kabul görmüş bir bilim daima kendi tarih-öncesinden çıktı ve hâlâ da (kendi tarih-öncesi onun için her zaman çağdaş

10- Böylelikle burjuva ideologları : Marx'ın Ricardo'dan başka birşey olmadığını ve *Kapital*'in de Hegel'in *Hukuk Felsefesi*'ndeki *Sittlichkeit* (aile hariç) üzerine bölümden başka bir şey olmadığını keşfettiler: sivil Toplum + Devlet, ters çevrilmiş (hiç şüphesiz). Polis romanlarının geleneksel bilgeliği «kadın»ı [eş/benzer] arayın der. «Baba» bu şekilde aranırsa tabii ki çocuğa bir iyilik düşünülür: ortadan kaldırmak. Lenin bu ayrıntılara girmeden şöyle bir değinerek Marksizmin üç «kaynağı» olduğunu söyler, daha az değil! Pek iyi anlaşılmamış bir baba sorunu dehleme şekli.

kalıyor: kendisinin Öbür yanı olarak) bitip tükenmezcesine, *yanlış* olarak *reddetme* biçiminde, Bachelard'ın «epistemolojik kopuş» diye adlandırdığı biçimde çıkmaya devam ediyor.

Ben bu fikri ona borçluyum. Tüm keskinliğini belli etmek için küçük bir kelime oyunu yaparak «epistemolojik kopuntu» dedim. Ve onu ilk denemelerimin merkezi kategorisi yaptım.

Neler dememiştim! Bu deyim tam anlamıyla kutsal bir birliği pakt halinde bana karşı kenetledi: imparatorluklarına ve kesintisiz geleceklerine inanılması için onlara gerekli çehreyi kazandıran «Kültür»ün ve hükmettikleri Tarihin Devamlılığını ölesiye savunan burjuvalardan tutun da — devrimin olması ve sosyalizmin kurulması için insan bilgisinin tüm olanaklarının seferber edilmesi gerektiğini Lenin'den beri bildikleri halde, Gotha programının Marksistleri gibi birlik platformundaki «yersiz» birkaç bilimsel kavram uğruna müttefiklerini kaybetmekten kaygılanan komünistlere ve — aynı siyasi argümanlarla olmasa da, sık sık aynı felsefi argümanlarla yani Marksizme «burjuva» kavramlar sokma suçlamasıyla anarşizan olanların bana yaptıklarına değin; çünkü ben ondan «bilim», «kopuntu»dan da onun başlangıcı diye söz etmiştim.

Öyleyse sadece daha başka değil, aynı zamanda daha iyi ayarlanmış, yani daha uygunları [juste] önerilene değin, yanlışlarını düzelterek tezlerimi koruyacağım. Bir kez daha söylüyorum: tezlerimi hem çok açık siyasi nedenlerden hem de zorlayıcı teorik nedenlerden dolayı koruyacağım.

Kendimizi aptal yerine koymayalım: sonuç olarak siyasi bir tartışma ve çatışma söz konusudur. Yalnızca kemikleşmiş burjuva eleştirmenlerimle değil, aynı zamanda diğerleriyle de. İşçi hareketi tarihi tarafından ve ayrıca Marx, Lenin ve Mao'nun açıklamalarıyla belki bin

kez onanmış olmasına rağmen Marksist *teori* ve Marksist *bilim* deyimlerinin bizim maruz kaldığımız[1] — eğer basit bir laf tartışması söz konusu olsaydı! — bunca fırtınayı koparabileceğine ve bunca öfke ve kınamaya sebebiyet verebileceğine inanmak saflığını kim gösterebilir. Bu bir filolog tartışması değildir! Bu *sözcüklerin* korunması ya da ortadan kaldırılması, onların savunulması ya da yok edilmesi siyasi ve ideolojik karakteri çok belirgin gerçek mücadelelerin ortaya koyduğu ve üzerine oynadığı şeydir. Bu laf kavgasının arkasındaki nedenin kısaca *Leninizm* olduğunu söylemek de pek aşırıya kaçmaz sanırım. Yalnızca Marksist teori ve bilimin varlığının ve rolünün tanınması değil, aynı zamanda işçi hareketinin ve Marksist teorinin kaynaşmasının somut biçimlerinin ve de diyalektik ve materyalizm anlayışlarının da tanınmasıdır.

Her zaman adil olmanın kolay olmadığını biliyorum. İdeolojik savaşın çoğu zaman karışık olmasını, kampların iç içe geçmesini ve argümanların mücadele verenlerin başı üzerinde kesişmesini çok isterim. Bir partiden olduğunu beyan edip de, gerçekte o konumda olmayanların, ya da bir hedefe nişan almışken çok başka bir hedefi vuranların olduğunu kabul ediyor ve Marksist bir bilim ideasına karşı yapılan hücumların onların bazı argümanlarıyla seke seke bazı su götürmez yanlışlara varacağını da biliyorum. Şunu da kabul edelim ki, açıklanan konumları, neden oldukları etkiler *ve* ele geçirdiği konumlar dizgesi açısından yargılamak gerekir. Örneğin sadece bir yanda görünmek için Marksist teori yandaşı olunduğu belirtilebilir ama Marksist olmayan *spekülatif* konumlarda savunulur; ve gene aynı şekilde Marksist bilim yandaşı olun-

(1) Dünün tarihini taşımadıklarını hatırlatmak gerekli mi... Raymond Aron'dan çok önce, Benedetto Croce — de değildi bunu ilk yapan — *Kapital*'in tüm *bilimsel* değerini inkâr etmemiş miydi? ki Stirner'in «anti-teorik» gericiliğine kadar gitmeden, *Marksist* bir bilim düşüncesinin «sol»dan eleştirisi genç Lukacs, Korsch, Pannekoek, vb. ye kadar uzanmıyor mu?

duğu belirtilebilir ama Marksist olmayan *pozitivist* konumlarda savunulur, hem de beraberinde getirdiği tüm sonuçlarla birlikte. Oysa Marksist bilim ve teori ancak spekülatif ve pozitivist olmayan diyalektik materyalist konumlarda savunulabilir; tam anlamıyla olağanüstü olan şu gerçeği düşünmeye çabalayarak, zira bir eşi daha yok: *devrimci* teori olarak Marksist teori, *devrimci* bilim olarak Marksist bilim.

Bu deyimlerdeki tam anlamıyla olağanüstü olan tarafsa, *teori'yi devrimci'yle* birleştirmek («Nesnel olarak/devrimci/teori olmadan, Nesnel olarak/devrimci/hareket olmaz». Lenin) ve bilim teorinin nesnelliğinin göstergesi olduğuna göre *bilim'i devrimci'yle* birleştirmektir. Ciddi olarak ele alındığında bilim ve teorinin kabul görmüş ideasını altüst eden bu ikili de hâlâ daha: teori ve bilim terimleri yer almaktadır. Bu, ne «fetişizm» ne burjuva «şeyleşmesi» ne de kalem sürçmesidir. Teorik ve siyasal açıdan bu sözcüklerden vazgeçemeyiz: çünkü aksi ispatlanana değin mevcut pratikler ufkunda *daha başkalarına ve daha iyilerine sahip değiliz*. Ve eğer Marx, Engels ve Lenin bu sözcükleri siyasal savaşları ve teorik eserleri boyunca aralıksız olarak birer rehber işaret ve birer silah gibi kullanıyorlarsa teorik ve siyasal mücadeleleri için: proletaryanın devrimci kurtuluşu için elzem olduklarına inandıklarındandır.

Öyleyse hiçbir bakımdan teorisizme ya da spekülasyona düşmemek şartıyla, bütün klasiklerin yaptığı gibi bizim de Marksist *teori*den ve onun sinesindeki bir *bilim*den söz etmek hakkımız ve görevimiz. Ve fazla uzatmadan en hassas noktaya gelelim:bilim anlayışımızdaki belirleyici bir şeyi «yerinden oynatan» bu olağanüstü ikilinin sebebini koşullarını ve anlamını açıklamakla mutlak yükümlü olduğumuz *devrimci bir bilimin* Marx tarafından kurulduğunu söylemek ve Marksizm-Leninizm konusunda «bilim» felsefi kategorisini açıkça

ele almak ve savunmak teorik bakımdan hakkımız, siyasal bakımdan da görevimizdir. Bu bağlamda ve programda «bilim» sözcüğünü ele almamız ve savunmamız gerekiyor: bunu daha lafını duyar duymaz «pozitivizm» olduğunu haykıran bütün burjuva öznel idealistlerine ve küçük burjuva Marksistlerine karşı yapmalıyız; çünkü bir bilim pratiğinden ve tarihinden, haydi haydi Marksizmden oluşturmak istedikleri, hiç şüphesiz kaba ya da klasik burjuva tasarımıdır; nesnelliğin «yabancılaşması» ve «şeyleşmesi» diye (vaktiyle Stirner'in «Aziz» diye bağırması gibi) yaygara eden Marksist ya da Marksist olmayan küçük burjuva ideologları karşısında da bunu yapmamız gerekiyor; çünkü burjuva felsefi ve türel ideolojisinin temelini teşkil eden *Kişi* (Özgürlük = İrade = Hak) ve *Şey*[12]

12- Basit bir hukuk veya türebilim el kitabına şöyle bir göz atmak bile Hukukun kendi ideolojisiyle bir bütün oluşturan tek olgu olduğunu görmek için yeterlidir, zira «işleyebilmek» için ona gereksinimi vardır; öyleyse türel ideoloji son kertede ve çoğu zaman şaşırtıcı derecede saydam biçimlerde burjuva ideolojisinin temelidir. Bunun böyle olduğunu göstermek için Marksist olan, anlamak içinse filozof olan bir hukukçu yeterlidir. Filozoflara gelince onlar içinde bulundukları sisi henüz delmiş değiller, felsefenin ta kendisinde, düşüncelerinde, türel ideoloji ve Hukukun bulunmasından pek şüphe duymuyorlar. Buna rağmen şu basit gerçeği kabul etmemiz gerekiyor egemen klasik burjuva ideolojisi (ve alt-ürünleri, hatta modernleri bile) türel ideoloji üzerine kurulmuştur ve «felsefe nesneleri» (felsefenin nesnesi yoktur.kendine ait nesneleri vardır) türel zatiyetler [entité] ve kategorilerdir : Özne, Nesne, Özgürlük, İrade, Mülkiyet(ler), Temsil, Kişi, Şey, vb.dir. Ama bu kategorilerin burjuva türel karakterini hisseden ve eleştiren Marksistler için bir de tuzakların tuzağından sakınmak kalıyor geriye: bir «bilgi *teorisi*»nin program ve ideası. Hâlâ egemen burjuva klasik felsefesinin temel taşı. Eğer bu deyimi «çıkmak»ı (Lenin ve Mao'nun yaptıkları gibi) gösteren bağlamda bilimsel biçimiyle değil de, *«nereden çıkılacağını»* gösteren bağlamda felsefi biçimiyle kullanınca, bu ideayı felsefenin — buna bir «Marksist felsefe»de dahil — kurucu ögesi olarak ele alır, burjuva ideolojisinin o büyük tuzağında sıkışır kalırız. Zira «bilgi teorisi»nin cevap verdiği basit soru, hâlâ daha bilgi geçerliliği vasfında, konmuş bir *Hukuk sorunu*dur.

karşıtlığını bile hiç çekinmeden benimsiyorlar. Evet Marksizmde hatları tam olarak çizilemeyen tartışma götürmez bilimsel bir çekirdekten söz etmekte hakkıyız ve bu tarihsel materyalizmin çekirdeği olduğundan, *bir tarafta* sınıf karşıtlarını lafta değil de olgularda alt edebilmek için nesnel, kontrol edilmiş veya edilebilir, yani sözün kısası bilimsel bilgiye gereksinim duyan proleterlerin olduğu, *öte tarafta da* sadece Marksizmin bütün bilimsel niteliklerini inkâr eden burjuvaların değil, aynı zamanda küçük burjuva «arzu»larından ya da hayallerinden devşirilmiş, şahsi veya tahmini bir «teori»yle yetinenlerin ya da her bilim hatta her teori özü bakımından «şeyleştirici»[13], yabancılaştırıcı yani burjuva olacaktır bahanesiyle bilimsel teori ideasını inkâr eden ve hatta bilim ve teori *sözcük*lerine dahi tahammül edemeyenlerin bulunduğu bu iki yaka arasına hayati, net ve ikircilsiz bir sınır çizgisi (pozitivizme ve spekülasyona düşmeyi önlemek için çizgi boyunca alabildiğine çalışmak gerekse de — ve gerekiyor) çekmeliyiz.

Ve şunu da eklerim ki: «epistemolojik kopuntu»dan bu denli söz etmeye ve bu felsefi kategoriyi bir bilimin— ve tüm eşsizliğine rağmen devrimci Marksist bilim de buna dahil olup, onun tarih-öncesinden çıkışının görünür belirtisi, tarih-öncesinin *yanlışlarının reddiyle* — doğuşunun tarihsel-kuramsal *olgu*sunu belirtmek için kullanmaya hakkımız var. Elbette ki basit etkileri neden

13- Bir gün gelecek tüm bu «şeyleşme» edebiyatında felsefi mazeret görevi yapan teorinin : *Kapital*'in I. kitabının I. bölümünde yer alan mal fetişizmi hakkındaki teorinin iç yüzünü anlayacağız. Bu arada dileyelim ki, Marksist bir bilim hatta teorisinden tiksinmelerine rağmen, kendilerini Marksist olarak göstermeye çabalayanlar, Reich, (iyileri de oldu) Marcuse (hiç iyisi yoktu) ve diğerlerinin berbat pasajlarıyla yetineceklerine (Paris'te) çok özel bir güncelliği olan Stirner'i ve *Alman İdeolojisi*'nde Marx'ın ona verdiği yanıtı okusunlar. «Teori» hakkında nüktesi eksik olmayan metinlerdir.

olarak almamak «kopuntu»nun işaret ve etkilerini, bir bilimin teori tarihinde ortaya çıkışının sosyal, siyasal, ideolojik ve felsefi koşullarına gönderen teorik görüngüsü olarak düşünmek şartıyla.

2

«Bilim ve İdeoloji»

İşte size «kopuntu» konusundaki *teorisist* yanlışımı açıklayacağım en önemli nokta. Madem kimse bana böyle bir yardım lütfetmedi[14] bari ben açıklayayım.

Tüm önlemlerime rağmen neticede ben bu «kopuntu»yu bilim ve bilim olmayan türünden rasyonalist terimlerle ele almış ve tanımlamıştım. Açıkça *doğru ve yanlış* karşıtlık olarak koyan (kaynağını menşe'lerden, Platoncu-luktan alan, «sabitleşmiş» bir karşıtlıkla, Dekartçı felsefede olduğu gibi) «klasik» terimlerle değil. *Bilgi ve bilgisizlik* (Aydınlıklar Çağı Felsefesinde olduğu gibi) terimlerin karşıtlığında da değil. Hiç tereddüt etmeden daha berbatını söyleyeyim: ***bilim*** ve ***ideoloji****** karşıtlığında terimlerle.

Neden çok daha beterdi?

14- Tanımadığım birinin bunu yapmış olması muhtemeldir. Bu kişi beni affetsin. Ben sadece okuduğum, sık sık not aldığım kati çürütmeleri, çok çarpıcı imaları, ciddi açıklamaları biliyorum. Ama doğru olmalarına rağmen derine inebilen, tutarlı, dolayısıyla aydınlatıcı ve inandırıcı gerçek bir eleştiri yok gibi. Kimbilir belki de ben öylesine kör ve sağırdım ki...

* Özgün metinde bazı sözcüklerin tanımlıkları (article) sözcüklerin tekilliğini vurgulamak için italik karakterle yazılmıştır. (örn. *la* science) Türkçede bu imkan olmadığından biz bu sözcükleri bold karakterle yazdık. (çev.)

tabii ki rasyonalist (=yanılsama ve yanlışları açıklama) ilk kullanımından beklediğim önem, yorumumu bu noktada tamamen teorisizme doğru kaydırdı.

Bunun yanı sıra *Alman İdeolojisi*'nin ikircilliklerinde bile yanlışın ideoloji olarak bu kılık değiştirmesinin başka bir anlamı daha olabilirdi ve oldu da. İdeoloji yanlışın Marksist «adı»ndan başka bir şey değildi. Ama *Alman İdeolojisi*'nden — ki o da bu indirgemeyi uyguluyordu — itibaren «pozitif doğru»dan ideolojik yanılsamaya kadar ki karşıtlığın gerisinde sadece teorik değil, aynı zamanda siyasi ve ideolojik, çok değişik boyutlu bambaşka bir kopmanın belirginleşmekte ve tamamlanmakta olduğu gayet iyi hissediliyordu. Bu kopma Marx'ın yalnızca genel anlamıyla ideolojiden ve mevcut ideolojik tarih anlayışlarından kopuşu değildi, aynı zamanda hem *burjuva* ideolojisinden hem de egemen *burjuva* dünya anlayışından yani sadece toplumsal pratikler üzerinde değil, aynı zamanda pratik ve teorik ideolojilerde de — ta ki siyasi iktisat ve ütopik sosyalizm eserlerine kadar egemen — hüküm süren, baskın ve iktidar olan *burjuva* dünya anlayışından kopuşuydu. Pek tabii ki bu hükümranlık bölüşümsüz olmadı, çünkü feodal bir dünya anlayışından arta kalana ve yepyeni bir dünya anlayışı olan proleter dünya anlayışının öncüllerine karşı yapılan bir savaşın neticesiydi. Bu da Marx'ın konumunu anlamamız için gerekli bir olgudur. *Çünkü, Marx, beraberinde bulunduğu burjuva ideolojisinden ancak proleter ideolojinin öncüllerinden ve bu ideolojinin sağlam bir vücut bulduğu işçi sınıfının o ilk mücadelelerinden etkilenmek şartıyla kopabilirdi.* «Pozitif doğru» ve ideolojik yanılsama karşıtlığının rasyonalist sahnesi ardında yatan ve bu karşıtlığa tarihsel bir boyut kazandıran işte bu «olay»dır. *Burjuva* ideolojisini (hümanizm, tarihselcilik, evrimcilik, ekonomizm, idealizm, vb. olarak) tanımlamaya ve ırlamaya çabaladığıma göre, bu tartışmanın en can alıcı nok-

tabii ki rasyonalist (=yanılsama ve yanlışları açıklama) ilk kullanımından beklediğim önem, yorumumu bu noktada tamamen teorisizme doğru kaydırdı.

Bunun yanı sıra *Alman İdeolojisi*'nin ikircilliklerinde bile yanlışın ideoloji olarak bu kılık değiştirmesinin başka bir anlamı daha olabilirdi ve oldu da. İdeoloji yanlışın Marksist «adı»ndan başka bir şey değildi. Ama *Alman İdeolojisi*'nden — ki o da bu indirgemeyi uyguluyordu — itibaren «pozitif doğru»dan ideolojik yanılsamaya kadar ki karşıtlığın gerisinde sadece teorik değil, aynı zamanda siyasi ve ideolojik, çok değişik boyutlu bambaşka bir kopmanın belirginleşmekte ve tamamlanmakta olduğu gayet iyi hissediliyordu. Bu kopma Marx'ın yalnızca genel anlamıyla ideolojiden ve mevcut ideolojik tarih anlayışlarından kopuşu değildi, aynı zamanda hem *burjuva* ideolojisinden hem de egemen *burjuva* dünya anlayışından yani sadece toplumsal pratikler üzerinde değil, aynı zamanda pratik ve teorik ideolojilerde de — ta ki siyasi iktisat ve ütopik sosyalizm eserlerine kadar egemen — hüküm süren, baskın ve iktidar olan *burjuva* dünya anlayışından kopuşuydu. Pek tabii ki bu hükümranlık bölüşümsüz olmadı, çünkü feodal bir dünya anlayışından arta kalana ve yepyeni bir dünya anlayışı olan proleter dünya anlayışının öncüllerine karşı yapılan bir savaşın neticesiydi. Bu da Marx'ın konumunu anlamamız için gerekli bir olgudur. *Çünkü, Marx, beraberinde bulunduğu burjuva ideolojisinden ancak proleter ideolojinin öncüllerinden ve bu ideolojinin sağlam bir vücut bulduğu işçi sınıfının o ilk mücadelelerinden etkilenmek şartıyla kopabilirdi.* «Pozitif doğru» ve ideolojik yanılsama karşıtlığının rasyonalist sahnesi ardında yatan ve bu karşıtlığa tarihsel bir boyut kazandıran işte bu «olay»dır. *Burjuva* ideolojisini (hümanizm, tarihselcilik, evrimcilik, ekonomizm, idealizm, vb. olarak) tanımlamaya ve ırdalamaya çabaladığıma göre, bu tartışmanın en can alıcı nok-

tasının *burjuva* ideolojisinden kopuş olduğunu gayet iyi «hissetmiştim». Ama ideolojinin mekanizmalarını, sınıf *eğilim*lerini, işlevlerini, biçimlerini, felsefe ve bilimle olan zorunlu ilişkilerini yeterince anlamadığımdan dolayı, bir yandan Marx'ın burjuva ideolojisinden kopuşuyla, öte yandan da «kopuntu»yla olan mevcut bağları anlaşılır bir şekilde yansıtamadım.

Gerçekten de «kopuntu» bir yanılsama değildir.

Yanlışım ideoloji kılığına bürünmesinin ardında bir olgu yatmaktaydı: doğru ve yanlış şeklindeki bu karşıtlık ifadesi, bir bilimin ortaya çıkışının, doğumunun, nesnel belirtilerinden biridir (ne zaman durum gerçekten öyleyse). Şüphesiz iddia edildiği kadar bilim ve ideolojinin «diyalektik olmayan» karşıtlığında diretmediğim: bu karşıtlığın geriye döngülü yani tarihsel ve diyalektik olduğunu göstermemden anlaşılabilir, çünkü bilgin, yalnızca «doğru»nun «elde edilmesi» ve «bulgulanması» koşuluyla ve sadece bu zaptedilmiş konumda, kendi biliminin tarih-öncesine geri dönebilir ve onun bir kısmını veya tümünü yanlış veya «yanlış dokusu» (Bachelard) olarak niteleyebilir, hatta ondan ayırıp da kabul ettiği kısmi doğrular ve ondan derlediği türetimler olsa dahi (örneğin: Klasik iktisat, ütopik sosyalizm): tarih-öncesinin kısmi doğrularını ve türetimlerini şu veya bu şekilde tanımlamak ve kabul etmek gibisinden bir istisna bile ancak en sonunda elde edilmiş ve bulgulanmış doğrudan yola çıkarak mümkündür. «Habemus *enim* ideam veram...» (Spinoza). Gerçekten bunun için (enim) doğru ideaya sahibiz ki. (habemus)... Şöyle de diyebiliriz: «Verum index sui *et* falsi»; doğru hem kendisini, hem de yanlışı belirtir. Öyleyse yanlışın tanınması (kısmi doğrular olarak) doğrunun geriye döngüsüdür [doğrudan yola çıkarak mümkündür].

«Kopuntu»yu ideoloji ve bilim arasındaki yalnızca bu hem geriye döngülü, hem «devamlı», hem de

«sonsuz» karşıtlığa indirgemek ve yükseltmekten başka yapacak birşey kalmıyor, bilimin kendi üzerine bakış açısını (ve pek tabii ki sadece onun üzerine değil!); daha doğrusu — çünkü bu formül hâlâ idealist — bilimsel pratiğin «etmenler»inin kendi öz pratikleri ve sonuçlarının tarihi üzerine olan görüş açısını; daha doğrusu — çünkü bu formül hâlâ idealist[16] — bir bilimin başlangıcında, önce ve son arasında, keşfedilmiş doğru(lar) ve atılmış yanlışlar arasında keskin bir kontrastan başka bir şey görmeyen «bilginlerin kendiliğinden felsefesi»nin (Lenin) bakış açısını hiç eleştirisiz benimsedim. Oysa ben (1967'de «bilim adamları» için verdiğim bir felsefe dersinden beri) «bilginlerin kendiliğinden felsefesi»nin kendiliğinden olmadığım ve kimi bilginlerin felsefi imgelemlerinden ileri gelmediğini göstermeye çalışmıştım: zira bu kısaca felsefe tarafından, yani «filozoflar felsefesi» tarafından gün ışığına çıkartılan çelişik eğilimler tezlerinin bilgin ve «bilim adamları»nca tekrardan ele alınışıdır.

«Kopuntu»nun varlığını gayet güzel saptamışım ama onu yanlışın ideoloji olarak Marksist kılığı içinde düşündüğümden ve ona «aşılama»[17]ya kalkıştığım tüm

16- Bakın bu konuda tüm ikircillikler Bachelard'ın formülünün basit açıklaması sayesinde çil yavrusu gibi dağılıyorlar : «kanıt emekçileri» [«travailleurs de la preuve»] özellikle de «bilginler kenti»nde [«cité des savants»] toplandıkları zaman. Burjuva kol ve kafa emeği ayrımında ve bu ayrımı sadece burjuva görüş açısından onaylayarak ve doğrulayarak ona işlerlik kazandıran burjuva «bilim ve teknik» ideolojisinde «bilginler kenti»nden başka bir şey yoktur. Bu sorunla ilgili proleter görüş açısı ise çok başkadır : burjuva anlayışının hayal bile edemeyeceği yepyeni komünist iş bölümü biçimlerine doğru, bilginlerle emekçi ve militanların «birliği», «bilginler kenti»nin ortadan kaldırılması.

17- Herhangi bir tez veya teoriye diyalektiğin her türlü «aşılanması»nın olumsuz ve kaçınılmaz sonuçlarıyla ilgili olarak Marx'ın Proudhon'la olan deneyimine bakınız. «Ona Hegel diyalektiği aşılamaya kalkıştım...» Başarısız. Bilindiği üzere *Sefalet Felsefesini* yargılayan *Felsefenin Sefaleti*, hatta bir felaketten bile söz etmek mümkün! Diyalektik «aşılanamaz», tekrdk metafor ke-

tarih ve diyalektiğe rağmen, neticede rasyonalist olan kategorilerle ele aldığımdan, bu kopuntuyu yönlendiren şeyin ne olduğunu bir türlü açıklayamıyordum; bu şeyi derinlerde hissetmiş de olsam, düşünmek ve ifade etmekten acizdim.[18]

Bu yüzden Marksizmin burjuva ideolojisinden kopuşunu «kopuntu»ya, ve Marksizmin burjuva ideolojisiyle olan uzlaşmazlığını bilim ve ideoloji arasındaki uzlaşmazlığa indirgedim.

Tabiatıyla bu hatalı tavır sonuçsuz kalmadı. Sadece bir ya da birkaç cümleyle yetinseydim belki öyle olabilirdi. Ama ben ondan teorik bir argüman yapma ve onu, bedelini ödeyeceğim ciddi bir akıl yürütmeye sokmak saflığını (ya da mantıklılığını) gösterdim.

Bilim (doğrular) ve ideoloji (yanlışlar) arasındaki rasyonalist karşıtlığının bu «yanlış»ını etkisiz kalan her türlü sakınmaya rağmen teorisist eğilimimi (yani rasyonalist-spekülatif) somutlaştıran ve özetleyen şu üç betide kuramsallaştırdım:

---

sinliğiyle *«uyarlanamaz»*. Hegel bunu çok önce belirtmişti. Bu noktada en azından Hegelci olmalıyız. Bu noktada — ötekilerini dışta bırakmaz — Marx ve Lenin Hegelcidir. Diyalektiğin aşılanmasından ya da uyarlanmasından söz edilemez. Burada çok büyük felsefi hassasiyeti olan bir noktaya (iki basit sözcükle belirtilen) değiniyoruz. Felsefede «sınır *çizgileri*»nin kesiştiği *noktalar* hassas noktalar haline gelir: kavşakta rastlaşma.

18. Bunu düşünmekten acizdim diyorum. Çünkü eğer ciddi bir çalışma yapmak istiyorsanız başkalarının sırtına, işin püf noktası bulunmuş ve yoluna girmiş hissi ve kanısı yükleyen, genel ve benimsenmiş formüllerle yetinmeniz söz konusu olamaz. Bu noktada yanılmamak gerekir: problemler hiçbir zaman *ortaya atılmasın* diye, onları elinin tersiyle iten ya da problemlerin bir söylevle çözüldüğünü düşünenler, işçi hareketine dahil bile olsalar pek fazla bir işe yaramazlar. Bir gün gelecek başkaları bizim ortaya koymaya teşebbüs ettiğimiz sorunlar üzerinde düşünecek durumda olacaklar. Böylelerini bizim denemelerimizden esinlenmiş burjuva, sosyal-demokrat ya da öteki türlerden Büyük Hoşnutsuzluk yazarları arasında bulabilmemiz için pek az şans var.

1- Genelde ideoloji ve bilim arasındaki farklılık teorisinin (spekülatif) taslağı

2- «Pr.. .k teorik» kategorisi (mevcut bağlamda felsefi pratiği bilimsel pratiğe indirgediği *ölçüde*)

3- Bu teorisist[19] eğilimin yücelim noktasını temsil eden «pratik teorik» teorisi olarak felsefenin (spekülatif) tezi.

Pek tabii ki felsefeyle ilgili bu son tezin tarihsel materyalizmin Marksist bilim anlayışı üzerine yan etkileri de oldu. Marksist felsefe ve bilim arasındaki ayrımda (ilke bakımından uygun) oynattığım rolden ötürü olmasa da bu ilişkiyi düşünüş biçiminden ötürü (neticede felsefe de aynı top kumaştan kesilmiş bilim gibi teoriydi, üstelik büyük harfle: Teori). Bu da tarihsel materyalizmin Marksist bilimin *modalite*sinin tanıtılmasını kötü etkiledi ve kötü sonuçlara sebebiyet verdi: özellikle de *Kapital'i Okuma*'da.

19- Bu üç teze azıcık yaklaşım bile, sapmamı belirttiğim terimi anlamak için yeterlidir : teorisizm. Bu durumda teorisizm, teorinin pratiğe öncelliği anlamına gelmektedir. Teori üzerinde tek taraflı ısrar etme ama daha da belirgin bir şekilde söylemek gerekirse : *spekülatif-rasyonalizm*. Bunun saf hali yalın bir şekilde açıklanabilir. Doğru/yanlış karşıtlığında düşünmek rasyonalizmdir. Elde tutulan doğru/atılan yanlış karşıtlığını Bilim ve İdeolojinin genel bir Teorisi içinde düşünmek bile *spekülasyon*du. Hiç kuşkusuz «sınır»da akıl yürüterek şeyleri aşırı zorluyor ve aşırı basitleştiriyorum: zira çözümlemelerimiz o normal seyrini takipten çok uzaktı ve özellikle de sonuna kadardı. Ama bu faaliyet [eğilim] inkâr edilemez.

Sık sık başa geldiği gibi vasıfların [titre] sorunun dışında belirdiği bir sözcüğün belli bir şekline takıldı kaldı : *Epistemoloji*. Bizi bu sözcüğü pek sık kullanan Bachelard'a ve daha seyrek kullandığı için pek bahsetmediğimiz Canguilhem'e gönderdi. Biz bu sözcüğü yıprattık ve laçka ettik (özellikle de ben) ve onu nasıl kontrol edebileceğimizi bilemedik. Bu konu üzerinde ısrarla duruyorum; çünkü pek çok okuyucunuz kendilerine özgü felsefi temayüllerini bizim denemeleri-mizin teorisist eğilimiyle pekiştirerek ona bağlandılar.

Teorisist eğilimimin dolaylı alt-ürünü olan yapısalcılık denilen minik köpek hiç şüphesiz bu fırsattan yararlanarak bacaklarımızın arasından tüydü.

Epistemoloji'den ne anlıyoruz? Tam olarak şunu : bilimsel pratiğin biçim ve koşullarının ve çeşitli somut bilimlerdeki tarihinin teorisi. Ama bu tanımlama iki farklı anlamda ele alınabilir. *Materyalist* anlamıyla bizi mevcut bilgilerin teorik «üretim biçiminin ve süreci»nin özdeksel, toplumsal, siyasal, ideolojik ve felsefi koşullarını incelemeye yöneltir. Bu durumda uzmanlık alanı tarihsel materyalizmin içine girer. *Spekülatif* anlamıyla ise Epistemoloji bizi tam aksine bilimsel pratiğin teorisini diğer pratiklerden farkıyla şekillendirmeye ve geliştirmeye doğru yöneltebilir : ama felsefeyle olan hangi fark «pratik- teorik teorisi»ni belirler? Felsefe Epistemoloji olduğuna ve ondan başka bir şey olmadığına göre; o halde biz «diyalektik materyalizm»den bahsediyorduk. Yolların kesişimiydi. Eğer Epistemoloji felsefenin ta kendisiyse onların spekülatif birliği sadece teorisizmi bektirebilir.

Ama eğer Epistemoloji (nesnesini belirleyen kendine özgü asgari kavramlara ihtiyat kaydıyla) tarihsel Materyalizmle ilgiliyse onu da içine katmak ve aynı zamanda da yanılsamasını ve aldatıcılığını kabul etmek gerekir. Onu benimsememek (bizim çoktan beri belirttiğimiz gibi) ve tüm Epistemolojinin idealizmini veya idealist izlerini eleştirmek gerekir.

3

Yapısalcılık mı?

Belirtmek gerekir ki, yapı ve ögelerle vb. pek o kadar olmasa da (çünkü bunların hepsi Marx'ta mevcut) örneğin yapısalcıdan çok Spinozacı! olan «namevcut nedenin etkililiği»yle; hem Klasik iktisadın, hem üretim ilişkilerinin, hem de fetişizmin (bu olgu benimle ilgili değil: fetişizm teorisi her zaman bana ideolojik göründü) «yanılgılar»ını açıklamak — ve Marksist gelenek içinde diyalektik materyalist nedensellik de denilebilen bir şeyi, «Marx'ın muazzam teorik bulgusu»nu *yapısal nedensellik* (Krş. Spinoza) terimi altında müjdelemek — için, oyun oynamak (*Kokettieren*) pek çekiciydi. Kritik sonuçları da göz önüne alınmak şartıyla bu nosyonlar pek yabana atılamaz. Örneğin «namevcut neden»[20] kategorisi. Ama

20- Üç anlamda:

1)*Siyasal*. örneğin kimilerinin «Stalinizm», kimilerinin de kişilik putlaşması» diye adlandırdığı nedene «el koyma»nın güçlüğü. Sonuçlar ortadaydı : neden mevcut değildi;

2)*Bilimsel*. Bilimsel bir çözümlemeyle nedene vardığımızı varsaysak ve onu «Stalinist sapma» olarak adlandırsak da (nitelendirme riski olsa da) bu «neden»in kendisi de tek ülkede sosyalizmin inşasının etkilediği işçi hareketinin sınıf savaşımı diyalektiğindeki bir halkadan başka bir şey değildir, ve bu da bizzat «son kertede» üretici güçler ve üretim ilişkileri arasındaki «çelişki» tarafından

1965 bahannda *Kapitali Okuma*'nın bazı sayfalarında kendimize hakim olamadık, ve yapısalcı terminolojiyle yapuğımız «flört» çizmeyi aşmış olmalı ki, birkaçı istisna eleştirmenlerimiz oradaki alayı ve parodiyi hissedemediler. Çünkü yapısalcı temaların ve onların modasının anonim yazarlarından çok başka bir Kişilik vardı kafamızda! Yakında kim olduğunu göreceğiz.

Halbuki denemelerimizde düşündürebilecek belli bazı belirtiler de bulunuyordu. Örneğin yapısalcılığın nasıl olup da «son kertede belirlenim», «tabi kılma/tabi olma» [domination/subordination], «üstbelirlenim» gibi kategorileri bu kadar kolaylıkla yuttuğunu ve hazmettiğini hep kendi kendime sormuşumdur. Her neyse: bariz sudan sebeplerden, bizim «yapısalcı» olduğumuza dair ferman çıkartıldı ve bütün ülkelerin ve partilerin büyük sosyaldemokrat ailesi, bizi tantanalı bir şekilde, «yapısalcılık» tabutunda toprağa verdi ve Marksizm, yani *kendi* Marksizmleri adına gömdü. «Tarihin», «pratiğin», «diyalekti-

---

belirlenen, kapitalizmin emperyalist aşamasının dünya çapındaki sınıf mücadelesi içindeki Uluslararası İşçi Hareketi tarihinin bir uğrağıdır.

Ama bu çelişkiye de «son kertede» neden olarak «el konulamaz». Onu ancak *tarihsel* varoluşu olan sınıf savaşımı biçimlerinde yakalayabilir ve zaptedebiliriz. «Nedenin mevcut olmadığını» söylemek tarihsel materyalizmde şu anlama gelir «son kertede çelişki» tarih sahnesinde *şahsen hiçbir zaman mevcut değildir* («belirlenim saati son kertede asla çalmaz») ve bir «mevcut şahıs» olarak doğrudan ele alınamaz. Çelişki «neden»dir ama diyalektik anlamda, sınıf savaşımı sahnesinde «tayin edici halka»nın hangisi olduğunu belirleyen, onun üzerinde yakalanan neden;

• 3) *Felsefi*. Diyalektiğin «namevcut» *neden*in tezi olduğu doğrudur ama bu terimin yapısalcı biçiminden tamamen değişik anlaşılmalıdır. Diyalektik hüküm süren nedeni *namevcut kılar*, çünkü şahsen bil do topu gibi kavranmış mekanist, pre-hegelci neden kategorisini siler, gölgeler ve «aşar». Ve nedeni töz, özne, vb. ile özdeşleşmiş olarak yakalayabiliriz. Diyalektik bambaşka bir «nedensellik» tezi sunarak, mekanist nedenselliği ortadan kaldırır.

ğin», «somutun», «yaşamın» ve tabii ki «İnsanın» ve «Hümanizmin» üzerimize küreğiği toprak da eksik olmadı. Cenaze merasimi olarak pek güzel bir merasim oldu. Yalnız şu var ki: Seneler geçti ama tören hâlâ devam ediyor.

Hiç de önemsiz olmayan ama çok basit bir sebepten ötürü bizi esas meseleden saptırabilen bu hikayeleri (gene de hangisi olduğunu bilmek gerekir) bir kenara bırakıyorum. O da şu ki, yöneltilen eleştirilerin normal durumu ters yüz ettiğidir: bizi yapısalcılıkla suçladılar ama teorisizmi bir köşeye attılar. Bir bakıma bir şeyi gömüyorlardı: Asıl sapmayı, teorisizmi ama ikincil bir sapmanın (ve problematiğin), yâpısalcılığın altına. Ve bunun neden böyle olduğunu anlıyoruz: Zaten Marksizme yabancı birkaç önemli araştırmacının, (Saussure ve okulu) «yapısalcı» *bazı* olumlu düşünceleriyle (anti-psikolojizm, anti-historizm), formüle edilişi bakımından «kesişen» teorik anti-hümanizm Marksist tezi, onların hümanist ideolojilerine aykırı düşmüştü. Oysa bazı sınır çizgileri bu şekilde kesişebilir ve çakışabilir; felsefi mücadele içinde başkaları tarafından (karşıt düşünceden de olabilir) işgal edilmiş bir dayanak noktası, savunulan konumlara entegre edilmek üzere yeniden ele alınabilir (bambaşka bir tertip içine konulduğunda anlamı tamamen değişebilir); hiçkimsenin daha önceden garanti altına alamayacağı bu tür bir girişim bir takım riskler içerir ki, bunlar Marx'ın *Kapital*'in I. bölümünde Hegel ve terminolojisiyle yapmış flörtü kabul ettiğinde işaret ettikleri de olabilir — hümanizm ve yapısalcılığın sahte-uzlaşmazlığına kapılmış ve uyarladıkları karşıtlık içinde donup kalmış eleştirmenlerimiz bunu ne gördüler ne tanıdılar. İşte bunun için herşeyi yerli yerine koymak gerekiyor. Zamanla, maruz kaldığım eleştirilerden edindiğim deneyim (savsaklamadan dikkate aldım: bazısı çok yerindeydi) ve müteakip düşünceyle, 1967 tarihli kısa ama özlü özeleştirimin terimlerini altı

sene sonra da koruyabileceğim ve ilk denemelerimdeki *(Marx için, Kapital'i Okuma)* asıl teorisist sapmayı (=rasyonalist-spekülatif) ve onun *Kapital'i Okuma*'daki dolaylı alt-ürünü yapısalcı terminolojiyle olan gizli «flört»ü belirleyebileceğim inancındayım.

Ama yapısalcılık da bu işin içinde olduğuna göre, onun hakkında da bir kaç söz söylemek istiyorum.

Bu Fransız spesiyalitesi, bir «filozoflar felsefesi» değildir: hiçbir filozof kalkıp da ona ne ismini vermiştir ne de damgasını vurmuştur, ve yine hiçbir filozof bu kararsız ve dağınık temaları ele alıp da, onlara sistematik bir düşüncenin bütünlüğünü kazandırmaya kalkışmamıştır. Bu bir raslantı değildir. Bilginlerin kendi pratikleri içinde (dilbilimde Saussure'den bu yana, etnolojide Boas ve Lévi-Strauss'tan bu yana, psikanalizde vb.) karşılaştıkları teorik problemlerden doğan yapısalcılık, bir «filozoflar felsefesi» olmayıp, bir «felsefe» veya «bilginlerin felsefi bir ideolojisidir». Sınırları çok kötü belirlenmiş, temaları dağınık ve kararsız da olsa, bu onun rasyonalist, mekanist ama herşeyden önemlisi *formalist genel eğilimini* ıralamamıza engel teşkil etmez. En nihayet (bu Lévi-Strauss ve dilbilimcilerin veya felsefe yapan öteki mantıkçıların bazı metinlerinde görülebilir) yapısalcılık (bazı yapısalcılar demek daha doğru olur) *kimi ögelerin kombinatuvarı sonucu ışığında gerçeği ortaya çıkarma* idealine doğru yönelir. Pek tabii ki yapısalcılık mevcut disiplinlerden ödünç aldığı bir takım kavramları manipüle etse de «onu» yapı kavramını ilk kullanan olmakla suçlamak pek yakışık almaz.

Burada önemli olan yapısalcılığın tamamlanmamış bir felsefe: nihai-eğilimini ancak belli bazı koşullarda gerçekleştiren dağınık temaların bir beraberliği olduğunu akıldan çıkarmamaktır. Yapısalcılıktan «anladığımıza» göre (örn. anti-psikolojizm), kesiştiğimiz sırada ondan ödünç aldığımızı — ki o da bunları ödünç almıştı — san-

dığımız kavramlar olduğuna göre, esinlendiği o ölçüsüz mantığa girdiğimize göre, biz yapısalcı değiliz ya da az çok öyleyiz veyahut gerçekten öyleyiz. Oysa hiç kimse kalkıp da, bizim kimi ögelerin kombinatuvarıyla gerçeği ortaya çıkarmak gibi bir şey sayıklayan bu formalist idealizme hiçbir zaman boyun eğdiğimizi ileri süremez. Marx, üretim biçiminin yapısındaki ögelerin «kombinezon»undan söz eder. Ama bu kombinezon *(Verbindung)* formel bir «kombinatuvar» değildir: bunu özellikle belirttik. Mahsus, bile bile. Gerçekten de en önemli sınır çizgisi tam bu noktadan geçer.

Örneğin farklı «olası» üretim biçimlerini ögelerin farklı olası kombinezonunun formel oyunuyla indirgemek (yani öngörmek) söz konusu olamaz ve özellikle de komünist üretim biçimini bu şekilde önsel... olarak kurmak mümkün değildir. Marx, yer, işlev ve *Träger* («taşıyıcılar») kavramlarını *ilişkiler*in desteği olarak hep kullanır: ama gerçek insanları desteklerin saf işlevlerine indirgemek somut gerçekleri koflaştırmak için değil — mekanizmaları kendi kavramı içinde yakalayarak anlaşılır kılma ve *onlardan yola çıkarak* (çünkü mümkün olan tek yol budur) soyutlamanın ancak bu *dolambacı* ile ele geçen somut gerçekleri anlaşılır kılmak içindir. Ama Marx, yapı, ögeler, yer, işlev, Träger, ilişkilerle belirlenim, biçimler, dönüşmüş biçimler, yer değiştirme, vb. gibi kavramları kullanıyor diye yapısalcı olmaz, çünkü o bir *formalist* değildir. İkinci sınır çizgisi de buradan geçiyor.

Gerçekten de, Marx'ın kavramları çok hassas sınırları içinde kalmış ve bu sınırlar içinde kullanılmıştır ve yine bu kavramlar onların *geçerlilik sınırları*nı belirleyen: süreç, çelişki, eğilim, sınır, tabi kılma, tabi olma [domination/subordination] vb. gibi diğer kavramlara tabidir. Üçüncü sınır çizgisi de buradan geçiyor.

Çünkü *sürecin yapıdan öncelliğiyle* Marksizmin ya-

pısalcılıktan ayrıldığını kimileri söylemiş olabilir veya bir gün gelecek söyleyeceklerdir. Formel olarak yanlış değildir: ama bu aynı zamanda Hegel'in de doğrusudur! Eğer sorunun kalbine ulaşmak istiyorsak çok daha uzaklara gitmemiz gerekiyor. Çünkü bir *süreç formalizmi* de (ki burjuva iktisatçıları bize hergün karikatürünü sunuyor) düşünülebilir, yani süreç.. yapısalcılığı! Marksist teoride belirleyici olan bu kavramın tuhaf statüsü sorununun *eğilim* kavramı olduğunu ortaya koyacak noktaya gelinmelidir aslında (eğilimsel yasa, bir sürecin eğilimsel yasası vb.) Gerçekten de eğilim kavramında sadece süreçteki iç *çelişki* değil (Marksizm bir yapısalcılık değildir; sadece sürecin yapıdan öncelliğini olumladığı için değil, çelişkinin süreçten öncelliğini de olumladığı için: buna rağmen bu da yeterli değil) aynı zamanda siyasi ve felsefi açıdan çok önemli birşey daha, Marksist bilimi *devrimci* bir bilim yapan eşitsiz statü de ortaya çıkıyor. Sadece devrimcilerin devrim için kullanacakları bir bilim değil, aynı zamanda benimseyecekleri bir bilimdir; çünkü kavramlarının teorik tertibi içinde *devrimci sınıfın teorik konumları üzerine* bir bilimdir.

Pek tabii ki bu son meseleyi 1965'de pek net göremedik. Yani Marx'ın felsefesinde ve *Kapital'in* kavramsal tertibinde sınıf mücadelesinin oynadığı rolün istisnai boyutunu kavrayamadık. Bu kesin: Marksist bilimin «diğerleri gibi bir bilim» olmadığından kuşkulanıp da, bu farkın *nerede* olduğunu söyleyemememizden dolayı, neticede onu «diğerleri gibi bir bilim» olarak — böylece teorisizmin tehlikelerine düşerek — ele aldık. Ama yapısalcı değildik.

4

Spinoza Üzerine

Eğer yapısalcı değil idiysek, neden olmadığımızı şimdi pekâlâ açıklayabiliriz: öyle olmadığımız halde, neden öyle göründük, hakkında kitaplar yazdığımız bu anlaşılmaz tuhaflık neden. Daha aşırı ve daha tehlikeli bir ihtirastan suçluyduk: *Spinozacıydık. Etik ve Tractatus Theologico-Politicus*'un yazarına onun müsaade ettiği ama hiç bir zaman söz etmeye yanaşmadığı tezler atfederken, yaptığımız elbette ki Brunschvicg'inkine benzemiyordu! Ama her ne kadar Spinozacılık tarihin en büyük sapkınlık [hérésie] derslerinden biriyse de, sapkın [hérétique] bir spinozacı olmak hemen hemen Spinozacılığın bir parçası olmaktır! Bunun benzeri ender istisnalarda inançları ve alışkanlıkları kanlarına işlemiş sevgili öğretmenlerimiz her nasılsa bunu akıl bile edemediler. Kolaylık onları mahvetti: ne kadar da kolaydı koro halinde yapısalcılık var diye yaygara etmek! Yapısalcılık artık herkese aşina olduğundan hiç bir kitapta bulunmaz oldu, herkes onun hakkında bir fikir yürütebilir. Ama, ya Spinoza, onu okumak yaşadığını bilmek gerekir: bugün hâlâ yaşıyor. Onu tanımak içinse en azından birazcık anlamak gerekiyor.

Öyleyse şu meseleyi birkaç sözcükle açıklayalım. Çünkü uzun lafın kısası yapısalcılığı teorisizme bağlamak, en azından bu birleşmedeki bir şeyi her zaman için «muallakta» bırakacağından, pek fazla bir *tatmin* ve açıklık getirmiyor: yapısalcılığın esası *formalizm*, sanki bir tesadüf! Buna karşılık yapısalcılık ve Spinozacılığı birleştirmek söz konusu teorisist sapmadaki bazı noktaları aydınlatabilir ve bazı sınırları belirginleştirebilir.

Ama o vakit de işte bu büyük itiraz: *sadece* Marksist olmak varken Spinoza'yla ilişkili olmak niye? Bu dolanma neden? Böyle bir şey zorunlu muydu ve ne tür bir bedel karşılığındaydı? Olay şu: 1960-65 yılları arasında biz bu dolanmayı yaptık ve bedelini çok ağır ödedik. Ama sorun bu değil. Sorun: bu sorunu ne iyi belirtebilir? (Felsefede) *sadece* Marksist olmayı ne iyi belirtebilir? Tam tamına da benim yapmış olduğum, felsefede *sadece* Marksist olmanın kolay olmadığının somut sınamasını yapmış oldum (yalnızca ben değildim ama benim o sıralar ileri sürdüğüm sebepler bugün hâlâ azçok güncelliğini koruyorlar). Yıllar boyu muammalı bir sürü yazı ve onların iç kararıcı yorumlarına takılıp kaldıktan sonra, biraz daha geriden dolanmak gerekti.

Bunda büyütecek bir şey yok; hem üstelik kendi düşünsel geçmişimizde olanlara başvurmuyoruz: biz hepimiz kendimizin seçmediği verili bir noktadan yola çıkıyoruz; bu noktayı tanımak ve bilmek içinse ne yapıp edip o noktadan ayrılmış olmak gerekiyor. Felsefi çalışmanın ta kendisi bu işin içinde: *çünkü bizzat kendisi geri dönüp dolanmayı gerektiriyor*. Zaten Marx da bitip tükenmeyen araştırması boyunca, Hegel'den kurtulmak ve kendini kavramak için ona yeniden dönmekten; ondan ayrılmak ve kendini tanımlamak için onu yeniden bulmaktan başka ne yaptı ki? Zannediyormusunuz ki, bu sadece şahsi bir mesele, hayranlık, eleme ve bir gençlik tutkusunun nüksetmesiydi? Marx'ta bireyden öte bir şey rol oynadı: fark-

lılığıyla kendini tanımlamak ve kavramak için diğer felsefelerden dolanmanın her felsefe için zorunluluğu: *bölünme*. Gerçekte (ve savları ne olursa olsun) hiçbir felsefe mevcudiyetinin *basit* mutlaklığıyla ortaya koymaz kendisini — (hiçbir zaman böyle bir savda bulunmayan) Marksist felsefeyse hepsinden de az. Kendi *konum*larını işgal edebilmesi için yakınlığı ya da karşıtlığı aracılığıyla ona ne olduğunu gösterebilen, algılatabilen ve kavratabilen öteki felsefelerle olan ayrımı üzerinde «çalışarak» varolabilir ancak. Ayrım tanımlamasındaki çabalarını destekleyen «ögeler»i «döküntüler»den ve bir işe yaramayan «karmaşa yığını»ndan ayırmaya çalışan Lenin'in Hegel önünde yaptığı gibi. Biz sadece bu zorunlu pratik[21] içinde biraz daha berrak görmeye başlıyoruz. Her felsefe için ve bizzat Marksist felsefe için de vazgeçilmez olan bu prosedür nasıl yadsınır. Birçok defalar belirttiğimiz gibi Marx sadece Hegel'den dolanmakla yetinmiyor, açık ifadesinden de anlaşılacağı üzere, bazı kategorilerin de zorlamasıyla, pek çok defa Aristo'ya «Biçimlerin o büyük düşünürü»ne de başvuruyor. Ve bu vazgeçilmez dolanmalar için onların da teorik bir bedel ödememiş olduğunu kim inkâr edebilir? Az çok tahmin etmiş de olsak, henüz tam olarak tespit edemediğimiz bu miktarı ancak *bu dolambaçlar üzerine çalışarak* saptayabiliriz.

Bütün oranları koruduk (hiç şüphesiz) ve Spinoza'ya cüretimizde ya da ihtiyatsızlığımızda (nasıl isterseniz) bu şekilde yer verdik. Öznel tarihimizde ve mevcut teorik ve ideolojik konjonktürde bu dolambaç kendisini bir zorunluluk olarak dayattı.

Neden mi?

Eğer bir neden, tek bir neden göstermek gerekirse, işte size nedenlerin şahı: Marx'ın felsefesini biraz daha

---

21- Krş. D. LECOURT: *Une crise et son enjeu.* Maspero yayınları. 1973.

iyi anlayabilmek için Spinoza'dan dolandık. Belginleştirelim: Marx'ın felsefesi Hegel'den yaptığı zorunlu dolambacı konusunda, bizi *düşünmeye* mecbur edince, *Marx'ın Hegel'den yaptığı dolambacı biraz daha iyi görebilmek için biz de Spinoza'dan dolandık.* Bir dolambaç: ama dolambaç hakkında. Kazandıracağı şu olağanüstü şeyle beraber: Mutlak idealizmin Büyük Mantığındaki «en spekülatif» bölümlerden ödünç alınmış bir diyalektiğin, nerelerde ve hangi koşullarda materyalist ve eleştirel olabileceğini birazcık daha iyi anlamak («ters çevrilme» ve «aldatmacadan kurtarma»nın koşullarını da anlamak kaydıyla). Oysa idealizmin ve materyalizmin yapmış olduğu bu şaşırtıcı ve muammalı değiş-tokuş [chassé-croisé], iki yüzyıl kadar önce hayret edilecek koşullarda ve çok değişik biçimlerde (özellikle Hegel kendini orada tanımıştı) bir kez daha vuku bulmuştu: Spinoza'nın «tin ya da dünyayla değil de Tanrıyla» başlayan, idealizm ve «dogmatizm»in her çeşidinden ve görüntüsünden hiçbir zaman sıyrılamayan, devrinin korkutucu bu felsefesi, hangi durumda materyalist ve eleştirel olabilirdi? Hegel'in Spinoza tarafından yapılan önceki tekrarında, bir felsefenin biçimine karşın açıklamalarından ve sessizliğinden: veya tam tersi, kendi biçimi bakımından, yani tezlerinin teorik tertibi bakımından, sözün kısası *konumları* bakımından materyalizme hizmete yönelik etkileri hangi koşullarda üretebildiğini araştırdık ve ayırt edebileceğimize inandık. Oradan felsefenin, yani bir felsefe ve materyalizmin ne olduğu konusunda ışık bekliyoruz. Oradan da daha başka ışıklar.

Hegel'den ve Büyük Mantık'tan söz ediyordum. Haklı olarak. Hegel Mantıkla *başlar* «dünyanın yaradılışından önce Tanrı». Ama Mantık Doğa'da yabancılaştığı gibi Doğa Tin'de yabancılaşır. Tin Mantık'ta tamamlanır, bu kendi içinde sonsuza dönen bir dairedir. Mantığın başlangıç sözleri bunu söyler: Varlık hiçliktir. Konulan baş-

langıç hiçlendi: başlangıç yoktur, o halde Menşe de yoktur. Spinoza, o ise Tanrı ile başlar ama *tek* sonsuz gücünün evrenselliği içinde onu Varlık (Özne) olarak hiçlemek için (deus = Natura). Bu yolla Spinoza da Hegel gibi Menşe, Aşkınlık, Öte-dünya tezini — Özün mutlak içselliğinde gizliydi — bir kenara atar. Ama bu farkla (çünkü Spinozacı olumsuzlama Hegelci olumsuzlama değildir) hegelci Varlığın boşluğunda olumsuzlamanın olumsuzlaması aracılığıyla bir Telos (Telos = Erek) diyalektiği tasarlanır; tarih içinde Ereklerine ulaşan bir Telos diyalektiği öznel, nesnel ve mutlak Tin'e; anlaşılabilirlikte mutlak mevcudiyet. O halde «Tanrıyla başlamış olmak» (boş Varlıkla değil) Spinoza'yı her zaman Erekten korur Erek ona içkinlikte «yolunu açsa» bile, yine de bir aşkınlık tezi ve figürüdür. Spinoza'dan dolanmak Hegel'de kusur oluşturan radikal bir özelliği farkıyla bize gösterdi. Olumsuzlamanın olumsuzlanmasında, *Aufhebung* 'ta (=aşılanı muhafaza eden aşma) Ereği bulgulamamıza olanak tanıyordu: Hegelci diyalektiğin çok özel yutturmaca biçimi ve yeri.

Spinoza'nın her tür Erek kullanımını kendine yasakladığını, zorunlu yani iyi temellenmiş yanılsamasının kuramını yaptığını eklemeye gerek var mı? Nitekim *Etiğin* I. kitabının ekinde ve *Tractatus Theologico-Politicus* da hiç şüphesiz ilk *ideoloji* kuramı olan şeyi buluyoruz, şu üç karakteriyle hiç düşünülmemiş: 1/ *İmgesel* «gerçekliği» 2/ iç *tamevirmesi* [*inversion* interne] 3/ «merkez»i : öznenin yanılsaması. Soyut ideoloji kuramı desek! Çok isterim; ama Marx'tan öncesini daha iyi bulgulayın, o, bu sorun üzerinde fazla durmadı, *Alman ideolojisi* hariç, orada da çok fazla. Ve özellikle de: bir teoridir deyip geçmemek lazım, madem ki bir tezler tertibatı, o halde nasıl rol aldığını yani red ettiği ve izin verdiği şeyi görmek gerekir. Spinoza'nın «teori»si ideoloji konusundaki her yanılsamayı ve o zamanın bir numaralı ideolojisini, dini,

imgesel olarak tanımlayarak reddetti. Ama aynı zamanda ideolojiyi basit bir yanlış ya da yalın bir bilgisizlik saymayı da reddetti, çünkü yeryüzündeki insanların ilişkisi konusunda bedensel durumlarıyla ifade edilen o imgesellik tezini kurdu. Bu *imgesellik materyalizmi* Birinci Cins Bilgi* anlayışına yol açtı: bir «bilgi»den çok başka bir şey, insanların özdeksel dünyası, *yaşadıkları* dünya, somut ve tarihsel varoluşlarıdır. Suistimal mi? Bir bakıma belki öyle ama Spinoza böyle de okunabilir. Gerçekten de onun kategorileri ibrani halkı, peygamberleri, dini ve siyaseti *tarihinde* bu şekilde korkusuzca görev üstlendiler ve buradan da Machiavel'den sonra bir tarih teorisi ortaya atan ilk yapıttaki siyasetin dinden önceliği şekillendi.

Ama bu imgesellik teorisi daha da ötelere gidiyordu. Spinoza imgesel yanılsamanın merkezi kategorisini *Özne*'de radikal bir şekilde eleştirerek XIVcü yüzyıldan beri öznenin türel ideolojisinin temelini oluşturan burjuva felsefesini kalbinden yaraladı. Onun azimli anti-dekartçılığı bu noktada pek sık rol alıyor ve ünlü «eleştiri» geleneği orada da yanılmıyordu. Spinoza bir kere daha bu noktada da Hegel'den önce geliyor ama daha uzağa gidiyordu. Çünkü öznellik tezlerinin tümünü eleştiren Hegel en az onun kadar Özne'ye yer verdi, sadece «Tözün oluş-Özne»sinde değil (Spinoza'yı Tözde takılıp kalma «kusuru»ndan dolayı «eleştirir») aynı zamanda olumsuzlamanın olumsuzlaması aracılığıyla ideanın çerçevesini ve mukadderatını gerçekleyen Öznesiz *Telos* sürecinin *içselliğ*inde de. Bu yolla Spinoza bize Hegelci diyalektiği yanıltan Özne ve Erek arasındaki gizli ittifakı bulgulatmış oldu.

---

* Spinoza'da bir bilgi dereceleri teorisi bulunmaktadır. Çok basit bir şekilde açıklamak gerekirse, yaklaşık olarak birinci cins [düzey] bilgi duyularla edinilen, ikinci cins bilgi akılla edinilen, üçüncü cins bilgi sezgiyle edinilen bilgiye karşılık gelmektedir (çev.)

Bu yolda devam edilebilir. Ben sadece son bir konuya daha değinmekle yetineceğim: şu meşhur «verum index sui et falsi». Bunun bize geriye döngülü bir «kopuntu» anlayışına müsaade eder gibi göründüğünü belirtmiştim ama sadece bu anlamı yoktu. Spinoza «doğru hem kendini, hem de yanlışı belirtir»i olumlamak suretiyle «*doğruluk kriteri*» sorunsalını da saf dışı ediyordu. Eğer elimizde bulundurduğumuz herhangi bir «kriter»le doğruluğu yargılayabileceğimizi savlarsak, bu kriterin de kriteri sorusu karşımıza çıkar; çünkü hem doğru hem de sonsuzda olması gerekir. İster dış (Aristotelesçi gelenekteki Tin ve Şey uyuşmazlığı) ister iç (Dekartçı besbellilik) kriter olsun, her iki durumda da kriter iskolastiktir: çünkü Doğrunun geçerliliğini göstermesi ve garanti etmesi gereken bir Yargıçtan ya da Yargılama biçiminden başka bir şey değildir. Ve yine aynı şekilde, Spinoza Doğruluk istemini de saf dışı eder: iyi bir nominalist olarak (öyleyse nominalizm materyalizm için geçici bir aşama olabilirdi, Marx onu tanıdı) Spinoza yalnızca «doğru»dan bahseder. Gerçekten de Doğruluk ve Yargılama Kriteri her zaman atbaşı gider; çünkü doğrunun Doğruluğunu göstermek kriterde işlev olarak vardır. Bir bilgi teorisinin kertelerini (idealist) saf dışı edince, Spinoza «doğru»nun «kendisini de belirttiğini» salık verdi, mevcut olarak değil de, Ürün olarak; kendi üretiminde ortaya çıktığı için «ürün» teriminin çift anlamıyla (onu «*bulgulayan*» bir süreç çalışmasının *neticesi*). Oysa bu konumun Marksist felsefenin en önemli tezi «pratik kriteri»yle de benzerliği yok değildi: çünkü bu Marksist «kriter» pratiğe dışsal değil, içseldir; ve pratik bir süreç olduğundan (Lenin bunu ısrarla belirtir: pratik mutlak bir «kriter» değildir sadece süreci ispatlayıcıdır) kriter bir Yargılama değildir; bilgilerin doğruluğu onların üretim sürecinin içinde ortaya çıkar.

Yine burada da Spinoza farkı aracılığıyla bize He-

gel'in kusurunu gösterdi. Hegel doğruyu, sürecine içsel olarak düşünerek, her türlü doğruluk kriterini men ediyor ama Doğruluğun faziletini kendi sürecine içsel Telos olarak yeniden kuruyordu; çünkü orada her uğrak kendisinden önce gelen uğrağın «doğruluğu»ndan başka bir şey değildi. Hüküm süren pragmatizme ve her tür (idealist) Yargılamaya karşı, Lenin'in sözünü («Marx'ın öğretisi çok güçlüdür çünkü doğrudur») kışkırtıcı bir formülle ele alıp da bilgiyi «*üretim*» olarak tanımladığımda ve bilimselliğin biçimlerinin «pratik-teorik»e *içselliğini* olumladığımda, sırtımı Spinoza'ya dayamıştım: *cevap* yetiştirmek için değil, hüküm süren idealizmden ayrılmak ve Spinoza'dan dolanarak materyalizme yol açmak için, ve eğer materyalizm riski göze alırsa, bu yolda laftan başka şeyler de bulabilir.

Anlaşılacaktır ki, bu nedenlerin arkasında onları destekleyen başka tezler de bulduk Spinoza'da, ve hatta aşınıya kaçarak onlara da oyunumuzda yer verdik.

Spinoza Hegelci diyalektiğin «aldatmaca»sını oluşturan Özne/Erek ikilisini görmemize yardımcı oldu: ama Marksist diyalektik materyalizmi kurmak için basit bir çıkartma ve ters çevirmeyle Hegelci diyalektikten ayrılmak yeterli mi? bundan emin olamayız: çünkü yeni diyalektik bu ayak bağlarından kurtulsa bile, ona materyalizm damgasını vuran ve Hegel tarafından bilinmeyen *yeni biçimlerle* donatılmamışsa yeniden idealizmin boşluğuna dönebilir.

Oysa Marx *Felsefenin Sefaleti*'nde, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'da, ve *Kapital*'de tam olarak bize ne anlatıyordu. *Materyalist* diyalektiğin düzgün çalışmasının bir *Topik* * düzeneğine bağımlı olduğunu. Ünlü yapılanma metaforuna anıştırmada bulunuyorum; çünkü burada

* Ön/arka, üst/alt, sağ/sol bağıntılarıyla yer (topos=yer) belli ederek soyutlamaya değgin ya da bununla ilgili düzen. (çev.).

Marx, toplumsal bir oluşumun gerçekliğini kafasında toparlamak için bir altyapı (iktisadi «yapı» ve «temel») ve onun üzerine de bir üstyapı *yerleştiriyor*. Bu düzenlemenin ortaya koymuş olduğu teorik problemlere araştırma yapıyorum: «iktisat (altyapı) tarafından son kertede (üstyapının) belirlenim»i, «üstyapının (ögelerinin) göreli otonomisi», «dönüşte altyapıya eylem»leri, belirlenim ve tabi kılma [domination] arasındaki birlik ve farklılık vb. Ve en nihayet altyapıya içsel belirleyici bir probleme, üretim ilişkileri *altında* üretici güçlerin ve üretim ilişkilerinin birliğine, yani bir taraftan *ilişkilerle belirlenim* problemine (bu problemin izi Marx'ta aralıksız devam eder: Krş. yapı/öge,yer, işlev, destek, vb. kavramları), öte taraftanda tabi kılma [domination] problemine araştırma yapıyorum.

Öyleyse Marx'ın kaleminden veya dikkatinden kaçmış birkaç formül değil, materyalizm için önemli bir konum ifade eden bir gereksinim söz konusu, ve üzerinde ciddiyetle durulması gerekiyor. Zira hiçbir yerde Hegel'in *Topik* figürü içinde düşündüğünü görmüyoruz. Bu demek değildir ki, Hegel topik ayrımı önemiyor: çünkü sadece bu ömeği elde tutmak için, soyut hukuktan, öznel hukuktan (ahlakiyat) ve nesnel hukuktan (aile, sivil toplum, devlet) epeyce söz eder, ve onlardan *küreler* olarak bir o kadar daha söz eder. Ama Hegel kürelerden hiçbir zaman söz etmez, ettimi de «kürelerin küreleri» der, keza dairelerden de «dairelerin daireleri». Topik ayrımını yanlızca onları askıya almak, karalamak ve aşmak (*Aufhebung*) için öne sürer, çünkü «doğrulukları» herbiri için kendisinin dışında ve ötesindedir. Bu idealist yadsımanın neticesini biliyoruz: en başta soyut hukuk gelir! ahlakiyat hukukun «doğruluğu»dur! Aile, sivil toplum ve Devlet, ahlakiyatın «doğruluğu»dur! ve bu son kürenin içinde (*Sittlichkeit*) şivil toplum (Marx'ın altyapısı diyelim) ailenin «doğruluğu»dur! ve Devlet, sivil toplumun «doğrulu-

ğu»dur! *Aufhebung*'un işleri tıkırında: *her Topik'in aufhebung*'u. Ama daha da beteri var: «küreler» bu yadsımaya mümkün olan en yüksek şansı tanıyan bir düzen içine de yerleştirilmiştir. *Hukuk Felsefesinin* bütün küreleri hukukun figürlerinden başka birşey değildir, Özgürlüğün varoluşu. Ve Hegel bunun «tanıtlamasını» yapmak için iktisadı soyut hukuk ve ahlakiyattan sonra aile ve Devlet arasına sıkıştırır. İşte olumsuzlamanın olumsuzlanması saçmalığına terk edilen diyalektiğin başına geleceklerden endişe duymamıza yol açan şey: Varlık = Hiçlikten «yola çıkan» ve içinde rol aldığı, yani diyalektiği olduğu tüm figürleri, olumsuzlamanın olumsuzlanması aracılığıyla bizzat kendisi üreten bir diyalektik, başka bir deyişle varoloşunun kendi öz «küreler»ini üreten bir diyalektik, kabaca söylemek gerekirse de *kendi özdeğini üreten* bir diyalektik. Kapitali üreten (kapitalistin) emeğidir şeklindeki burjuva ideolojisinin temel tezini kelimesi kelimesine başka bir dille ifade eden bir tez.

Marksist Topik'in materyalist özelliği şimdi anlaşılıyor. Yapılanma metaforunun bir metafor oluşu önemli değil: felsefede sadece metaforlarla düşünülür.Ama bu metaforun altında metaforik hiç bir yanı bulunmayan teorik problemlerle karşılaşıyoruz. Marx Topik'i aracılığıyla *gerçek* ve seçik küreleri yerli yerine koyar, biri diğerine *Aufhebung*'un uzlaştırmasıyla bağlı olmayan küreler: «aşağıda» iktisadi altyapı, «yukarıda» farklı belirlenimleriyle üstyapı. Altüst olmuş Hegelci düzen: Devlet hep yukarıda ama hukuk artık ne en önde ne de her yerde; ve bundan böyle iktisat da aile ve «doğruluğu» Devlet arasında sıkışmıyor. Altyapının *yeri* çok geniş bir gerçekliği belirtiyor: son kertede iktisat tarafından belirlenim. Bu yüzden altyapı ve üstyapı arasındaki ilişkinin Hegelci «.... nın doğruluğu» ilişkisiyle artık hiç bir alakası yoktur. Devlet her zaman «yukarıda» ama iktisadın «doğruluğu»

olarak değil: bir «doğruluk» ilişkisinin tam aksine Devlet sömürü üzerine kurulmuş ideoloji ve zor kullanımıyla garantilenmiş bir *aldatmaca* ilişkisini icra eder.

Sonuç çok açık: *Marksist topik'in konumu diyalektiğe kendi öz maddesini üretmek gibi idealist bir saçmalığı yasaklar*: ve bilakis ondan etkililiğinin özdeksel koşullarının cebren tanınmasını ister. Bu koşullar yerlerin («küre» lerin) tanımına sınırlarına ve bir toplumsal oluşumun «toplam»ındaki belirlenim biçimlerine bağlıdır. Bu gerçeklikleri kavramak için materyalist diyalektik sadece Hegelci diyalektikten arta kalan biçimlerle yetinemez. Ona Hegelci diyalektikte bulunmayan başka biçimler de gereklidir. İşte bu noktada Spinoza'nın (bazen çok yakın bazen çok uzak) tanıklığı bize rehberlik etti: onun «üstün mertebe»de olmayan (yani aşkın olmayan) geçişsiz (Dekartvari) ve aynı zamanda ifadesiz (Leibnizvari) bir nedenselliği kavrama çabalarından yararlandık. Bütünün parçaları üzerindeki etkililiğini ve Bütün içindeki parçaların eylemini açıklayan bir nedensellik — parçaların etkin ilişkilerinden başka bir şey olmayan ve kapanmayan bir bütün. Spinoza ilk ve hemen hemen tek tanık olmasına rağmen bize çok uzaklardan yardım etti.

Elbette ki bir Marksist hiç bir bedel ödemeksizin Spinoza'dan dolanamaz. Çünkü bu macera çok tehlikelidir ve ne yaparsak yapalım Hegel'in Marx'a verdiği şey her zaman Spinoza'da eksik olacaktır: *çelişki*. Sadece bir tek örnek vereceğim; bu «ideoloji teorisi» ve imgesellik özdekselliği (içinde) yaşıyan insanların tarihi ve somut dünyaları olarak «Birinci Cins Bilgi»nin bu yorumu beni dosdoğru (vasıflarını *Alman İdeolojisi*'nde bulduğumuz) bir anlayışa yöneltti: özdeksellik/imgesellik/tamevirme [inversion]/özne. Ama ideolojiyi tarihsel varoluşun evrensel ögesi olarak görüyor: ve bu yüzden daha öteye gidemiyordum. Böylece ideoloji bölgelerinin farklılığını ve

onları kesen, bölen, tekrardan gruplaştıran ve zıtlaştıran uzlaşmaz sınıf eğilimlerini ihmal ettim. *«Çelişki» yokluğu* yapacağını yapıyordu: ideolojide sınıf savaşımı söz konusu olmuyordu. Bu ideoloji «teorisi»nin gediğinden teorisizm içeri girebilirdi: bilim/ideoloji. Devamı da hakeza.

Ama herşeye rağmen sanıyorum hesap boşa çıkmadı. Marx'ın Hegel'den yaptığı dolambacı anlamak istiyorduk. Spinoza'dan dolandık: materyalizme argüman aramaya. Birkaç tane bulduk. Pek fazla akla gelmemiş değilse de, beklenmedik bu dolambaçla birkaç soru ortaya atamadık veya öneremedikse de en azından *Kapital*'in kapalı sayfaları arasında ebedi besbelliliğin dingin uykusunda uyuklamayı sürdüren birkaç soruyu «uyandırmayı» (çalı dibi taşlar gibi) başardık. Başkaları onların geçiciliğini gösterene veyahut onlara daha uygun bir cevap verene değin iddiaya girerim ki biz yine yapısalcı olarak suçlanmaya devam edeceğiz...

5

Felsefede Eğilimler

Biraz yukarıda teorisist *yanlış*tan söz ettim. Şimdi de teorisist *eğilim*den bahsedeyim. Bu ilk terimi hiçbir şeyden kaçıp kurtulmak ya da sakınmak için kullanmadım. Ama söylemeye dilim varırsa ikincisi daha vahim çünkü yerinde [juste] : hatalı eğilim, daha doğrusu kötü yönlendirilmiş eğilim yani sapkın. *Sapma*. Çünkü Marksist bakış açısından felsefede yanlıştan — en azından felsefenin kendisi rasyonalist kategorilerle (doğru/yanlış) [vérité/erreur] yani Marksist olmayan tezlerle düşünülmedikçe — icabında söz de edilemiyor. Şayet ben sadece felsefi «yanlış»ımdan söz eder de bunu eğilim ve sapma terimleriyle düzeltmezsem doğru ve yanlışın [vérité et erreur] rasyonalist karşıtlığının pençesine düşerim ve o zaman da geçmişteki «yanlış»ımı şimdi elde ettiğim bir «doğru» adına: bunların başıma neden geldiğini bilmeden ve felsefe pratiğinde iş başında olan çok özel bir diyalektiğe aldırmadan açıklamış olurum: o pratik (bir) bilim değil teorideki sınıfların savaşımıdır.[22] Bir tez ileri sürelim : bir bilimin (ona çağdaş kalan tarihinin Öbür yanı olarak kendisine eşlik eden) kendi tarih-öncesiyle sürdürdüğü geri-

22- *John Lewis'e Cevap*'ta önerilen formül

ye döngülü ilişkisi içinde bilimsel olduğu kadar teorik *yanlışlar* da bulunmaktadır. Mevcut teorik «savaş alanı»nda çarpışan eğilimlerle halledecek çok işimiz var felsefede. Bu eğilimler son kertede idealizm ve materyalizm uzlaşmazlığı çevresinde kümelenirler ve «felsefeler» şeklinde varolurlar. Felsefeler bu eğilimleri, onların çeşitlemelerini ve kombinezonlarını sınıf teorik konumlarının işlevi biçiminde gerçekleştirir ki, *ortaya konulan şey de toplumsal pratiklerdir* (siyasi, ideolojik, bilimsel, vb.).

Felsefeler tezleri ele alır ya da öne sürer : tamamen teorik bilimsel önermelerin modalitesine sahip olmayan önermeler ama teorik-*pratik* olan bu önermeler kazanılacak toplumsal şeyler için sınıf teorik savaşımına girmiş güçlerin ilişkilerinde son kertede kazanılacak bu şeyleri oluşturan sınıf toplumsal pratiklerinde etki üretmeye yararlar. Bu yüzden de bu farkı daha iyi göstermek için siyaset pratiğinde ve Marksist teorik düşüncede baş rol oynayan bir kategoriyi felsefi eğilimler ve tezler konusunda işin içine sokmak gerekiyor : *uygunluk* [justesse] kategorisi. Bu nedenledir ki, felsefi önermelere, tezlere (veya konumlara: *ortaya konan bir konum* bir *konum*u işgal ederek öteki *konumlar*la ilgili ve onlara karşı *tavır alır*) özgü «doğa»yı niteleyebilmek için bu kategoriye başvurmayı (bilim adamları için felsefe dersleri 1967) önerdim : «felsefe tez olan önermeler ileri sürer : bir tez için *uygundur* [juste] *ya da değildir* denir». Aynı şey eğilimler için de söylenebilir; tezler tertibinin bir sonucu. Uygun ya da sapkın eğilim (ya düz [juste] bir çizgi çizer yada azdan çoğa doğru sapar, ta ki uzlaşmaz olana değin). Uygunluk [justesse] gökten düşmez : her zaman dikkate değer ve her zaman tekrardan ele alınması gerekli bir çalışmanın sonucudur : ayarlama. Felsefenin bir de teoretik işlevi olsun diye, buna hiç şüphe yok ama sorun : hangi biçimde hangi koşullarda olduğudur. Bunu göstermek uzun açıklamalar gerektirir. Yaşadığımız şu zaman ve ortam-

da Marksizm için belirleyici gördüğüm bir şeyi hissettirmek istedim; sadece felsefenin pratik ve teoretik işlevinin «kaman çomanlığını» değil, aynı zamanda felsefede *pratik işlevin teoretik işlevden öncelliğini* de. Bu konumun (tez) belirleyici önemini göstermek ve pratik işlevinin öncelliğini aydınlığa kavuşturmak için bir tez öne sürdüm: «felsefe son kertede teorideki sınıfların savaşımıdır».

Tezler uygun, eğilim uygun [juste], sapma... Bu kategoriler bize bir «felsefe»de neler olup bittiğini veren rasyonalist tasarımdan çok başka bir tasarım verme olanağı tanıyor. Bu tasarım doğru/yanlış [vérité/erreur] ikilisinin hükmüne sunulmuş bir türdeş önermeler Bütünü değildir. Bir *konumlar* (tezler) dizgesidir ve bu konumlar aracılığıyla sınıf teorik mücadelesinde bizzat yer alır. Bu konumları mücadelede karşıt düşünceyle ilgili olarak ve ona karşı işgal eder. Ama karşıt düşünce de tek bir vücut değildir öyleyse felsefi savaş alanı basit bir rasyonalist doğru ve yanlış [vérité et erreur] karşıtlığının karşıt «dizgeler» biçimindeki yansıması değildir. Bir tarafta türdeş iyiler kampı, öte tarafta da türdeş kötüler kampı yoktur. Karşıt düşüncedekilerin konumları çoğu kez birbirine karışıktır. Bütün hasımlar aynı vasıfta değildir ve dalaşın içinde onları *asıl* hasım kalabalığından ayırt etmek her zaman kolay değildir ve yine bunun da altında eski konumlarda savaşan (cephe sanki hiç değişmemiş gibi) ya da kazanılması istenilen «kısmi» şeyler için ya da başka yöne kaydırılmış bazı şeyler için mücadele veren ikincil hasımların bulunduğunu saptamak kolay olmayabilir. Öyleyse aynı anda her yerde olmasa da en azından bir çok cephede asıl eğilimi *ve* ikincil eğilimi *ve* asıl kazanılacak şeyi *ve* ikincil kazanılacak şeyleri göz önünde bulundurarak ve uygun konumları işgale «çalışarak» mücadele etmek gerekir. Elbette ki bütün bunlar herşeyi tüm berraklığıyla kavrayan sağlam bir bilincin mucizesiyle

yoluna girmez. Mucize yoktur. Teorik sınıf mücadelesinde müdahalede bulunabilecek Marksist bir filozof, işçi hareketi tarihinin teorik mücadelesince önceden tanınmış ve sağlamlaştırılmış *konumlar*dan yola çıkmak zorundadır — ama teorik ve ideolojik «zemin»in güncel durumunu ancak : mücadeleyle ve mücadele içinde hem teorik, hem de pratik olarak tanımak koşuluyla bilebilir. Saklı ya da açık hasımlarını vurmak için yaptığı girişiminde, sağlam konumlardan yola çıksa dahi, hedeflediği çizgiden çok farklı *sapkın* konumlar arz eden bazı konumlarda yer almak da başına gelebilir. Bunda şaşılacak pek bir şey yok. Önemli olan yaptığı sapmayı bilmesi ve daha uygun [juste] konumlar için onları düzeltmesidir.

Ama biraz daha ileriye gidelim. Eğer felsefenin son kertede «teorideki sınıfların savaşımı» Engels, Lenin ve Mao'nun söz ettikleri eğilimlerin (idealizm ve materyalizm) arasına konmuş bu çatışma olduğu doğruysa, bu savaş havada değil de teorik bir zemin üzerinde sürdüğünden ve bu zemin tarih boyunca ilinek değiştirdiğinden, bu arada da kazanılacak şeyler yeni biçimler aldığından, denilebilir ki, savaş alanında filozofların her türlü mücadelelerinde karşı karşıya gelen idealist ve materyalist eğilimler *hiçbir zaman hiçbir «felsefe»de saf durumda gerçekleşmezler*. Her «felsefe» iki büyük uzlaşmaz eğilimden bir tanesini mümkün olduğu kadar «tutarlı» ve açık bir şekilde temsil etse de, her «felsefe»de *öteki* eğilimden hatırı sayılır miktarda ya da gizil bir takım ögeler mevcuttur. Eğer her felsefenin özgülüğü hasmın konumlarını kuşatmaya kalkışmak yani hakimiyeti sağlamak için sürtüşmeyi içe atmaksa bunun nasıl önüne geçilebilir: oysa bu hakimiyet onu kurmak isteyenin de elinden kaçabilir. Basit bir nedenden: felsefi tezlerin kaderi onların basit konumlarına bağlı değildir — çünkü teorideki sınıf savaşımı kısaca sınıf savaşımına göre her zaman ikincildir, çünkü felsefeyi felsefe olarak oluşturan *bir*

dışarısı vardır felsefede, özellikle de bundan bahsedilmesinden hoşlanmıyorsa.

Bunun için ve bir felsefeden bahsetmek ve onun hakkında yargı yürütmek için Mao'nun çelişki konusundaki kategorilerinden yola çıkmak uygundur [juste]. Herşeyden önce siyasetten söz eden Mao, felsefi metinlerinde bile — kuşku götürmez bir noktada haklıdır — Engels ve Lenin'in yazdıklarına uyan ve yalnızca idealizmin mutlaklığını, Hegel'i değil, aynı zamanda istisnasız tüm felsefelerin (Engels, Lenin, Mao da dahil) «matervalist okuma sanatını» teoride kuran şeyi bize vererek şunu da olumlatıyor : her felsefede ve her felsefi konumda, *eğilimi çelişkisi içinde* dikkate almak ve bu çelişkide, çelişkinin *asıl* ve *ikincil* eğilimini, her eğilimde asıl görüşü ve ikincil görüşü dikkate almak; ve bu aynı şekilde devam eder. Ama burada formel ve sonsuz Platonco bir bölünme söz konusu değildir. Bu bölünmenin bir dizi *düğüm* halinde nasıl sabitleştiğini ve siyasi-teorik konjonktürün bu dizideki *merkezi düğümü* («belirleyici halka») ve ikincil düğümleri belirlediğini görmek gerekir. Metafor değiştirelim : asıl «cephe» ve ikincil «cepheler» hücum noktası ve asıl savunma, hücum noktaları ve ikincil savunmalar. Kuşkusuz bu biçimiyle çok şematiktir, skolastik bile denilebilir! *bölünmeyi* (bir sınıf eğilimini ayrımlar yoluyla *gerçekleştiren* felsefe pratiğinin en önemli işlemi) *nesneleri* ve *özleri* var eden basit *ayrımlara* dönüştürerek karikatürize eden Molière'in filozofu buna «distinguo» diyor. Ama Lenin ve Mao'nun «ayrımları» bir sonucu sabitleştiren ayrımlar değildir : onlar, izi bir yol açan ayrımlardır. Burdan başlayarak ve çalışma gereçlerini alabildiğine iyileştirerek «felsefede» ve «bir felsefede» neler olup bittiğini biraz daha iyi anlamak için işe k yulabiliriz.

Niçin bu genel açıklamalar? ilk denemelerimdeki «eğilim»i biraz daha yukarıdan, biraz daha iyi nitelendirebilmek için. Onlara yönelttiğim sert eleştirilere karşın,

asıl eğilimleri bakımından, muayyen bir konjonktürde, elden geldiğince «kendi olanaklarımla», Marksist teori ve proleter sınıf mücadelesi için yararlı konumları, burjuva ideolojisinin en tehditkâr biçimlerine hümanizm, tarihselcilik, pragmatizm, evrimcilik, ekonomizm , felsefi idealizm, vb. na karşı savunuyorlardı. Ama teorisist *ikincil* eğilimleri bakımından, bu aynı denemeler, Marksist sınıf mücadelesi ve konumları için, zararlı bir sapma gösteriyorlardı.

Lakin, bir yandan/öte yandan gibisinden basit bir dekontla yetinmemeli, bunun yanı sıra bütünü, yani her eğilimin, diğeri üzerindeki etkilerini ve toplam neticeyi, nazarı dikkate almalıdır. Öyleyse *çelişik* (uygun [juste] kümedeki asıl eğilimle sapkın ikincil eğilim) bir birlikten bahsedebiliriz. Bu birlik içinde teorisist eğilim asıl eğilimin tezlerine etkisiz kalmadı. Eleştirmenlerimin en siyasileri bunu gayet güzel açığa çıkardılar. *Marx için* ve *Kapital'i Okuma*'da *kendisi için* sınıf savaşımı pek o kadar söz konusu olmuyor, ideolojinin toplumsal ve pratik işlevinden bahsettiğimde bu söz konusu değil ve tabii ki (şüphesiz Marksist *felsefe* denemelerinde en vahim kusurdur) teorideki sınıf konumu da yok. Ama öte yandan çelişkilerinin bağrında asıl eğilimin (uygun) [juste] ikincil eğilim (sapkın) üzerine olan etkilerini de ihmal edemeyiz. Özellikle de Spinoza'ya dayanan asıl eğilim tarafından çarpıtılan bazı teorisist tezlerim de mücadelede bir rol oynadı.

Bu girişimin neticesinin ne olduğunu, Marx'ın adını taşıyan olağanüstü teorinin bize sundukları, tahsis ettiklerini, belki de daha iyi anlamamızı sağlayan hangi kategorilerin ve kavramların önerildiğini, hangi problemlerin gün ışığına çıkarıldığını ve daha başka nelerin aydınlatılığını söylemek bana düşmez. Ama bir «cephe»nin açılmış olduğundan bahsedebileceğimi sanıyorum; ve bu cephe eşit derecede uygun [juste] argümanlarla aynı şekilde bü-

tünüyle tutulmamış ve savunulmamışsa da, en azından işin özü (asıl eğilim) söz konusu olduğunda diyalektik materyalist konumlarda tutulmuştu. Hedeflediklerim onun zayıf noktasını iyi buldular. «Toplu görünümünü» yakalamayı beceremedilerse de (kimileri için bu gerekliliğin pek bir önemi yok) detaylardan yararlanabilecekleri kadar yararlandılar, gerisini de uydurdular. Oyunun kuralıma yaraşıyor. Yalnız önemli olan başka birşey daha var ki, o da saldırdığımız bazı tezlerin gerilemek zorunda kaldığıdır : hümanist, tarihselci, vb. tezler.

Ama şimdi «yanlışı kabul etmemenin onu yapmaktan daha vahim» olduğunu Lenin'den öğrenerek, «pratik» dersi aldığıma göre, bu geçmişe dönerek ve tezlerimi onların yakasına yapışan çelişkinin ışığında yeni baştan gözden geçirerek «eleme» yapabilirim.

Güncel durumlarında yanlış (kötü yönlendirilmiş) yani zararlı olduklarından başımızdan savmamız gereken tezler de var elbette. Örneğin felsefenin «pratik-teorik teorisi» olarak tanımlanmasını savunulmaz görüyorum ve yasaklanması gerekiyor. Ve bir formülü ortadan kaldırmak yeterli değildir : tınlamasının yol açtığı tüm yankıları ve etkileri teorik tertiplerinde düzeltmek gerekir. Yine aynı şekilde başka bir bağlamda çok yararlı olan pratik-teorik kategorisi bilimsel ve felsefi pratiği aynı bünyede birleştiren ve oradan da felsefenin (bir) bilim olabileceği sonucuna giden ikircilliği yüzünden tehlikelidir : ama bu ikircilliği spekülatif karmaşa haline sokmayan bir durumda bu kategori gerekirse gene işe yarayabilir, çünkü *pratiğin* materyalist yineleme [rappel] «teori»sinin belirtisidir. Bilim/ideoloji karşıtlığına gelince, pratik ideolojilerin sınıf sürtüşmelerinin, teorik ideolojilerin, mevcut bilimlerin ve felsefenin birbirleriyle bağdaştığı bilgilerin «üretim»inin karmaşık sürecinin öğelerinde onu parçalamaktan geri kalmayacak bir görüş açısıyla onun üzerinde «tekrardan çalışmak» için *genelliğ*inin rasyonalist-

spekülatif figürüne aldırmaksızın ondan vazgeçilmesi gerektiği anlaşılsın diye bu konudan yeterince söz ettim.

Ama zaman zaman yerlerini değiştirmek — hatta usulca (Lenin'in «nüansları») — ve daha uygun, daha iyi ayarlanmış tertiplerde toplamak koşuluyla, eski biçimleriyle bile mücadele ve araştırmada siyasal ve teorik hizmetlerde bulunabilecek başka tezler ve kategoriler de vardır. Ben bunları gözden geçirmeyeceğim : herkes kendine göre bir kanı oluşturabilir.

Bütün mesele sınıf hasımlarını yani varolan teorik zeminde (bu zeminde daha iyi tanımak gerek) felsefi hasımları daha iyi tanımak ve bilmek için teorik sınıf savaşımının yol gösterici imlerini ciddiye almak ve daha iyi düzenlenmiş bir cepheyi tutmak ve savunmak için daha uygun [juste] sınıf teorik konumlarını işgal etmektir.

İlk denemelerimde esasen eksik olan : sınıf savaşımı ve teorideki etkileriydi — işte onları (daha) uygun [juste] yerlerinde oynatmaya olanak tanıyan şey, hareket etmiş olduğum kategorilerden bazıları. Böylece tekrardan şu meşhur «kopuntu»ya dönmek için. İsmi altında kullanımını koruyorum ama onu fevkalede zararlı idealist bir rasyonalizmin atmosferinde tehlikeli bir dalgalanmaya bırakmak yerine, onun yerini değiştirerek ya da ona diyalektik materyalist cephenin ana karasında yer tahsis ederek koruyorum. Ama ne anlama gelir daha iyi ayarlanmış bir tertip içinde onu yerine koymak. Herşeyden önce — yapmasını bilmediğim şeyi — kabul etmeli ki göstergesi olduğu özgül ve reddedilmez olgulardan dolayı kopuntu gerçek bir öneme sahipse meselenin son sözü değildir. Çünkü kopuntu, teorik bir olayın ürettiği sonuçların ve belirtilerin yalın olgusunu, bir bilimin tarihsel ortaya çıkışını saptamakla yetindiğine göre, onun tek başına kendi ışığı olmadığını belirtmek yeterli değildir. Aynı zamanda, bu tarihsel teorik olayın onu yönlendiren özdeksel, teknik, toplumsal, siyasal ve ideolojik şartların

çakışması açısından da açıklanması gerekir. Ve bu şartlar arasından, bazı durumlarda, şüphesiz Marx'ın durumunda da en başta *sınıf teorik konumlarının işe karışması* veya felsefi «kerte»nin[23] [instance] işin içine girmesi diye adlandırabileceğimiz şeyi hesaba katmamız gerekir.

Marksist teorinin durumunda ise, yukarıdaki şekliyle «babasız bir çocuk» olarak tanımladığım «kopuntu» denilen olay, Lenin'in üç kaynak dediği şeyin birleşmesiyle, daha uygun bir deyişle, kendi girişikliği neticesinde *kesişen*, amaçsız ve her biri kendi için olan, çok karmaşık teorik ve ideolojik akım çizgilerinin ve «soylar»ın, 1840-48 yıllarındaki (burjuva/proleter sınıf savaşımının tarihsel feodalite/burjuva sınıf savaşımına üstün geldiği yıllardaki) sınıf savaşımı çerçevesinde *birleşmesi* ya da *girişikliğiyle* meydana çıkmış bulunmaktadır.

Şimdi, bu çelişkili süreçte, Marx-Engels tarihsel «birey»inin *sınıf teorik konumlarının değişimi* diye adlandırabileceğimiz şeyi başat olarak yalıtmak mümkün ve zorunludur. Bu sınıf teorik konum değişimi siyasi sınıf mücadelesinin ve *felsefedeki* deneyimlerinin etkisi altında meydana geldi. Eğer felsefe önerdiğim gibi gerçekten son kertede sınıfların savaşımıysa bu saptamanın tuhaf hiç bir yanı yoktur.

Bu noktada ısrarla duruyorum : nitekim beni dosdoğru

23- Belirgin bir örnek daha : bu *kerte* [instance] terimini kasten ele aldığım düşünülüyor. Yerli yerinde kullanmak şartıyla korunması gereken daha iyi ayarlanmış bir başkasını bekleyen bir kategori daha. Oysa şu yakın zamanda komünist filozoflarda tüm kerteleri baş aşağı eden bir rüzgâr esti. Bazıları «kerte»yi ilgisiz heryerde, işlerini gören küçük kombinatuvarlarda kullanıyor diye aynı şeyi yapacak değiliz. Bana gelince o sıralar daha iyisi olmadığından şüphesiz «kerteler»i biraz laçka ettim; bundan böyle «iktisadi kerteler»den bir daha söz etmeyeceğim, ama bu kıymetli kerte terimini Üstyapı için koruyacağım : Devlet Hukuk *ve Felsefe*.

ilk denemelerime gönderiyor. O sıralar şöyle diyordum Marksist *felsefe*nin esas sorunu budur. Her zaman bunu düşünüyorum. Ama 1960-65'de esas sorunun *ne* olduğunu gördüysem de bunu pek iyi anlamadığımı şimdi görüyorum... Tek bir «teori» terimi altında ona bilimle aynı statüyü vererek onu «pratik-teorik teorisi» olarak tanımlıyordum. *Teorik açıdan* felsefeye yüksek değer biçerek, sınıf savaşımını «işin içine sokma»maktan beni haklı yere eleştirenlerin de belirttiği gibi *siyasal açıdan* düşük değer biçtim. Bununla birlikte yeni bir felsefe tanımıyla («teorideki siyaset») sapmanın esasını düzelttiğim *Lenin ve Felsefe*'de de buna şahit oluyoruz: Bilimler ve Siyasal düzeyinde *eşit ağırlıklı* «çift tasarım» dizgesi ve Hegel'den rasgele alınmamış olan Tez felsefe *her zaman* gün batarken doğar, eşsiz bir olayın tarihi akabinde, siyasal-ideolojik bir devrim olayının değil, *yalnız* Bilimlerin doğuşu ya da değişimi olayının akabinde. Yine de gelişi güzel yani bilimler tarihinin olaylarına ve onların felsefi tepkilerine katkıda bulunarak uygun katkıda [juste] bulunmayan, ama *önsel* olarak gayet güzel katkıda bulunan yan-uzlaşmış bir çözümdü. Eğer ben bugün yeni bir formül öneriyor : «felsefenin son kertede teorideki sınıfların savaşımı» olduğunu söylüyorsam, felsefeyle olan «ilişkileri» içinde sınıf savaşımı (son kertede) *ve* öteki toplumsal pratikleri (bilimsel pratik olanı) yerli yerine koymak içindir.

Bu temelden yola çıkarak yeni araştırmalar mümkündür.

Genç Marx'ın Evrimi Üzerine

(Temmuz 1970)

"Genç Marx'ın Evrimi Üzerine" başlıklı bu makale daha önce *Kenan Somer* tarafından türkçeye çevrilmiş ve bir dergide yayınlanmıştır. Bu bölümün çevirisinde söz konusu o çeviriden de yararlanılmıştır (çev).

I

Eğer benden felsefi denemelerimde savunmak istediğim ana Tez'in birkaç sözcükle özetlenmesi istenseydi şöyle derdim : Marx yeni bir bilim kurdu : Tarih bilimi. Şunu da eklerdim : bu bilimsel bulgu insanlık tarihinde eşi benzeri görülmemiş teorik ve siyasi bir olaydır. Ve belginleştirirdim : bu olayın dönüşü yoktur.

Teorik bir olay. Marx'tan önce «Tarih-kıtası» diye adlandırılabilecek şey, ya dinsel, ya ahlaki, ya da hukuki-siyasi esinli ideolojik görüşler,kısacası tarih felsefeleri tarafından işgal edilmişti. Bu felsefeler toplumlarda ve tarihte olup bitenin bir tasarımını verme savındaydılar. Gerçekte, toplumları ve tarihi yöneten mekanizmaları, bozucu ve yanıltıcı nosyonlar altında gizlemekten başka bir şey yapmıyorlardı. Bu aldatmaca bir raslantı değildi: bu ideolojik görüşlerin işleviyle yekvücuttu. Bu görüşler, gerçekte asıl işlevi sınıflı toplumların üretim (=sömürü) ilişkilerini yeniden-üretmek olan pratik ideolojilerin (din, ahlak, hukuksal ideoloji, siyasal ideoloji vb.) teorik müfrezelerinden başka bir şey değildirler. Marx işte bu görüşlerden koparaktır ki, «Tarih-kıta»yı «açmış»tır. Açık: tarihsel materyalizmin ilkeleri aracılığıyla, *Kapital* ve öteki yapıtları aracılığıyla. Açık : çünkü Lenin'in dediği gibi Marx ardıllarının keşfetmeyi sürdürdükleri muazzam bir alanın »köşe taşları»nı koymaktan başka bir şey yapmamıştır. Ama bu engin alan ve yeni sorunlar ardı arkası kesilmez çabaları da gerektirmektedir.

Siyasi bir olay. Çünkü Marx'ın bilimsel bulgusu, daha başlangıçta zorlu ve yatışmaz bir sınıflar savaşımının konusu ve bu savaşımın kazanılacak şeyi idi ve gitgide daha çok öyle oldu. İnsan tarihinin sınıflı toplumlar tarihi yani sömürü ve sınıf egemenliği yani eninde sonunda sınıflar savaşımı tarihi olduğunu göstererek, kapitalist sömürü ve egemenlik mekanizmalarını bozarak, Marx egemen sınıf-

ların çıkarlarına cepheden saldırıyordu. Egemen sınıfların ideologları ona karşı zincirlerinden boşaldılar ve daha da çok boşalıyorlar. Buna karşılık sömürülenler, ve en başta da proleterler, Marx'ın bilimsel teorisinde «kendi» gerçeklerini gördüler, bu teoriyi benimsediler ve onu kendi devrimci sınıf mücadelelerinde bir silah durumuna getirdiler. Bu benimseme tarihte bir ad taşır : *İşçi hareketiyle Marksist teorinin birleşmesi* (ya da Lenin'in dediği gibi Kaynaşması). Bu Karşılaşma, bu Birleşme, bu Kaynaşma, ne kendiliğinden, ne de kolaylıkla oldu. Çünkü, Marksist teorinin oluşmasından ve yayılmasından çok önce varolan işçi hareketi, ütopyacı sosyalizm, anarşizm, vb. gibi küçük burjuva ideolojik görüşlerinin etkisi altında bulunuyordu. Bu Birliğin biçimlenmesi ve tarihsel bir varoluş kazanması için çok uzun bir çalışma ve çok uzun ideolojik ve siyasi mücadele gerekti. Gerçekleşme ve varoluş koşulları sonucu bu Birlik bir kez kurulduktan sonra hiç bozulmayacak bir birlik değildir. Sınıf savaşımına tabi bu birliğin çetin bir sınıf savaşımı içinde onu tehdit eden sapmalara ve bunalımlara karşı hiç durmaksızın savunulması gerekmiştir : dün II Enternasyonalin ihaneti, bugün de Uluslararası Komünist Hareketin bölünmesi bu birliği tehdit eden sapma ve bunalımlara tanıklık ederler.

Yüzyıldan beri tüm insanlık tarihinin İşçi (ve ezilen halklar) Hareketi ile (Marksist-Leninist Teori haline gelmiş) Marksist Teorinin Birliğine bağlı olması reddedilmez bir olgudur. Azıcık geriye gitmek ezilen halkların ve proletaryanın emperyalizme karşı yürüttüğü savaşın bundan böyle değişik ama yakınsak biçimler altında dünya tarih sahnesini üstten belirlediğini görmek için yeterlidir. Emperyalizme karşı proletarya ve ezilen hakların savaşımı olgusu *dönüşsüzdür*.

II

Bu saptamalarla yetinebilirdik. Bununla birlikte eğer (bu savaşımda tutuğumuz yer ne olursa olsun) «Tarih-Kıta»nın açımlamasında ilerlemek ya da (bir bakıma aynı anlama gelmek üzere) proleter sınıf savaşımının çağdaş biçimlerini etkin bir şekilde anlamak istiyorsak daha da öteye gitmeliyiz. Kendi kendimize : Marx'ın bilimsel bulgusu hangi koşullarda mümkün oldu? sorusunu sormalıyız.

Bu soru bir dolambacın tüm görünümlerine sahip. Ama bir dolambaç değil. Teorik bir sorunun tüm görünümlerine sahip. Gerçekte apaçık bir güncellikte siyasal sonuçları var.

III

Daha önceki denemelerimizde Marx'ın bilimsel bulgusunun daha önceki ideolojik görüşlerle olan bir «kopuntu»yu ya da «kopma»yı temsil ettiğini gösterdiğimiz zaman ne yaptık? Bilimle ideoloji arasındaki «kopuntu» ya da «kopma»dan söz ederken ne yaptık? İdeolojiden söz ederken ne yaptık?

Şimdi yönünün gösterilmesi ve sınırlarının çizilmesi gereken formel bir çözümleme geliştirdik.

Herşeyden önce bir *saptamaya* giriştik. Bir olguyu, teorik bir olayı saptadık : o zamana kadar ideolojik nitelendirdiğimiz görüşlerin işgal ettiği bir alanda bilimsel Tarih teorisinin ortaya çıkışı.Şimdilik şu *ideolojik* nitelendirmesini bir kenara bırakalım.

Marx'ın teorisiyle bu görüşler arasında yok edilmez bir ayrılığın bulunduğunu gösterdik. Bunu göstermek için onların kavramsal içeriklerini ve işleme biçimlerini karşılaştırdık.

Kavramsal içerikleri. Marx'ın tarih felsefesinin (nosyonlar olarak adlandırdığımız) eski temel kavramlarını, eski görüşler içinde «bulunmayan», yepyeni çiçeği burnunda kavramlarla değiştirdiğini gösterdik. Tarih felsefelerinin insandan, iktisadi özneden, gereksinimden, gereksinim dizgesinden , uygar toplumdan, yabancılaşmadan, hırsızlıktan, haksızlıktan, tinden, özgürlükten söz ettikleri yerde — hatta «toplum»dan söz ettikleri yerde —Marx üretim biçiminden, üretici güçlerden, üretim ilişkilerinden, toplumsal kuruluştan, altyapıdan, üstyapıdan, ideolojilerden, sınıflardan, sınıflar savaşımından, vb. söz etmeye koyuldu. Bundan Marksist kavramlar dizgesiyle Marksizm-öncesi kavramlar dizgesi arasında (hatta klasik siyasi-iktisat olgusunda bile) süreklilik ilişkisi bulunmadığı sonucunu çıkardık.

Bu süreklilik ilişkisi yokluğuna, bu teorik ayrılığa, bu diyalektik «sıçrama»ya, bir «epistemolojik kopuntu», bir «kopma» adını verdik.

İşleme biçimleri. Marksist teorinin *pratikte* Marksizm-öncesi görüşlerden bambaşka bir şekilde işlediğini gösterdik. Marksist teorinin temel kavramlar dizgesi bize bir bilim «teori»si şeklinde işler göründü : konusunun «sonsuzluğu»na (Lenin) açık yani yeni bilgiler üretmek için durmadan sorular sormaya ve sorularla karşılaşmaya yönelik «temel» bir kavramsal aygıt gibi. Şöyle diyelim: yeni bilgilerin (sonsuz) fethi *için* bu ilk doğruyu [vérité] (bazı konjonktürlerde) yenilemeye yetenekli (geçici) bir *doğru* [vérité] gibi. Karşılaştırmayla eski görüşlerin temel teorisi bize yeni bilgiler üretmek *için* (geçici) bir *doğru* [vérité] olarak işlemek şöyle dursun, tam tersine kendini pratik bakımdan Tarihin *doğruluğu* [vérité] onun eksiksiz, kesin ve mutlak bilgisi olarak ortaya koyan, kısacası terimin bilimsel anlamıyla konusuz olduğu için gelişmesiz olan ve bunun sonunda da gerçek içinde kendi öz yansısından başka bir şey görmeyen kendi içine kapalı bir

dizge olarak göründü. Buradan da Marx'ın teorisiyle daha önceki görüşler arasında köklü bir ayrılığın olduğu sonucunu çıkardık ve «epistemolojik kopuntu» ve «kopma»dan söz ettik.

Geriye, bu görüşleri *ideolojik* olarak nitelendirdiğimiz ve saptamış olduğumuz «epistemolojik kopuntu»yu ya da «kopma»yı, Marksist *bilim*le onun *ideolojik* tarih-öncesi arasında teorik bir süreksizlik olarak düşündüğümüz kalır. Belgin leştirelim genel olarak bilim ile genel olarak ideoloji arasında değil, Marksist bilimle *onun kendi* ideolojik tarih-öncesi arasında.

Bununla birlikte Marksist görüşlerin ideolojik olduklarını bize söyletmiş olan nedir? Ya da aynı anlama gelmek üzere *ideolojik* terimine ne anlam yükledik?

Bu sözcüğe ne anlam verilirse verilsin ideolojik bir görüş ne alnında ne de göğsünde ideolojik damgası taşır. Bilakis kendini Doğru [vérité] olarak tanıtır. O ancak dışarıdan ve sonradan Marksist Tarih biliminin varlığı açısından ideolojik olarak nitelendirilebilir. Bir defa daha söylüyorum : sadece bilim olarak Marksist bilimin varlığı açısından değil, aynı zamanda Tarih bilimi olarak Marksist bilim açısından da.

Gerçekte her bilim teoriler tarihi içinde ortaya çıkar ve bilim olduğunu ortaya koyar koymaz, kopmuş olduğu *kendi öz* teorik tarih-öncesini hatalı uydurma ve doğru olmayan şeklinde gösterir. Ona pratik olarak bu şekilde davranır: bu davranış onun tarihinin bir uğrağıdır. Ama bundan bu geriye döngülü (gerilek) pratik üzerine Doğru ve Yanlış [Vérité et l'Erreur] arasında, Bilgi ve Bilgisizlik arasında ve hatta (ideoloji terimini Marksist olmayan bir anlamda almak koşuluyla) Bilim ve İdeoloji arasında idealist bir karşıtlık teorisi kurmak üzere hidayete erdirici sonuçlar çıkaracak filozoflar her zaman bulunur.

Bu geriye döngü etkisi (gerileklik) kendini Marksist bilim olgusunda da gösterir : Marksist bilim ortaya çıktı-

ğı zaman *kendi öz* tarih- öncesini zorunlu bir biçimde hatalı olarak ama aynı zamanda *ideolojik* olarak da gösterir ve üstelik terimin Marksist anlamıyla. Dahası kendi tarih-öncesi ideolojik olduğu *için* onu hatalı olarak gösterir ve pratik bakımdan ona bu şekilde davranır. Sadece yanlışlığı göstermekle kalmaz, yanlışlığın tarihsel sebebini de verir. Böylece bilimle onun tarih-öncesi arasındaki «kopuntu»nun Doğru ve Yanlış [la Vérité et l'Erreur] arasında Bilgi ve Bilgisizlik arasında bir karşıtlık olarak sömürülmesini de yasaklar.

Bu benzersiz ayrılık ve üstünlük hangi ilkeye dayanmaktadır. Marx tarafından kurulan bilimin toplumsal oluşumların tarih bilimi olduğu gerçeğine. Bu nitelikle bu bilim *ideoloji* kavramına ilk kez olarak bilimsel bir içerik kazandırır. İdeolojiler katıksız yanılsamalar (Yanlış) olmayıp kurumlar ve pratikler içinde varolan birer tasarımlar bütünüdür: üstyapıda yer alırlar ve sınıf savaşımına dayanırlar. Eğer Marx'ın kurduğu bilim kendi tarih-öncesindeki teorik görüşleri ideolojik olarak gösteriyorsa, bu sadece onların yanlış olduklarını açıklamak için değil, aynı zamanda bu görüşlerin kendilerini doğru olarak sunduklarını, doğru olarak kabul gördüklerini ve görmekte olduklarını söylemek—ve bu zorunluluğun sebebini vermek içindir. Eğer Marx'ın koptuğu teorik görüşler (basitleştirmek için tarih felsefeleri diyelim) ideolojik olarak nitelendirilmeye müstahaksalar bunun nedeni bu görüşlerin belli bir toplumdaki üretim ilişkilerinin yeniden üretiminde zorunlu işlevler üstlenmiş pratik *ideolojilerin teorik müfrezeleri* olmalarındandı.

Eğer bu böyleyse Marksist bilimle onun ideolojik tarih-öncesi arasındaki «kopuntu» bizi bilim ve ideoloji arasındaki bir ayrılık teorisinden, bir epistomolojiden çok başka birşeye götürür. Bu kopuntu bizi bir yandan içinde Devlet ve İdeolojilerin yer aldığı bir üstyapı teorisine (bu konuda Devletin İdeolojik Aygıtları üzerine makalemde

bir kaç söz söylemeyi denedim) öte yandan da bilgi üretimi süreçlerinin bir özdeksel (üretim), toplumsal (işbölümü, sınıf savaşımı), ideolojik ve felsefi koşulları teorisine götürür. Bu iki teori de son kertede tarihsel materyalizmle ilintilidir.

Ama eğer bu böyleyse Marx'ın bilimsel teorisini bizzat, kopmuş olduğu ideolojik görüşler alanındaki kendi öz «beliriş» koşulları üzerinde sorgulamak gerekir.

IV

Marksizmin ustaları (en başta Marx, Engels sonra Lenin), yeni bir bilimin ortaya çıkışını *saptamanın* yeterli olmadığını, bu ortaya çıkışın koşullarının Marksist bilim ilkelerine uygun bir çözümlemesinin de verilmesi gerektiğini gayet iyi sezmişlerdi. Bu çözümlemenin ilk ögelerini Marksizmin «Üç kaynağı» teorisi biçiminde Engels ve Lenin'de bulmaktayız : Alman felsefesi, İngiliz siyasi-iktisadı ve Fransız sosyalizmi.

Eski «kaynaklar» metaforunun idealist nosyonlar (köken, akımın içselliği, vb.) taşıması bizi yanlışa sürüklemesin. Bu «klasik» teoride asıl dikkate değer olan şey, bu teorinin Marx'ın bulgusunu bireysel deha ya da yazar dehası terimiyle değil de, ayrı ve bağımsız ögelerin (*üç* kaynak) *birleşmesi* terimiyle düşünmesidir. Ancak bundan sonradır ki, bu birleşmeyi, bu birleşmeye katılan ögelere göre tamamen yeni bir sonuç veren bir birleşme olarak sunar : materyalist diyalektiğin en önemli kategorisi olan «nitel sıçrama» ya da «atlama» örneği.

Bununla birlikte Engels ve Lenin orada kalmazlar. Marksist bilimin ortaya çıkışının salt içsel, salt «epistemolojik» bir anlayışını savunmazlar. Bu üç teorik ögenin bizi pratik bir arka plana : üretim güçleri ve ilişkilerinde belirleyici dönüşümlerle yükselen burjuvazinin

feodal aristokrasiye karşı yüzyıllar süren sınıf savaşıyla ve son olarak proleter sınıf savaşımının ilk büyük eylemleriyle belirlenen özdeksel, toplumsal ve siyasal bir tarihe gönderdiklerini de hatırlatırlar. Kısacası bunların Alman felsefesinde, İngiliz siyasi-iktisadında ve ve Fransız sosyalizminde az ya da çok soyut biçimler altında *düşünülmüş* pratik gerçeklikler (iktisadi, siyasi, ideolojik) olduğunu hatırlatırlar.

Bunlar orada da düşünülmüş ama aynı zamanda *bozulmuş*, yalanlanmış ve gizlenmiştir, çünkü bu teorik ögeler epeyce ideolojik bir özlüktedir. Kesin sorun işte o zaman ortaya çıkmaktadır.

Gerçekten de bu üç teorik ögenin birleşmesinin Marksist bilimin ortaya çıkışıyla sonuçlandığını saptamak yeterli değildir. Bu ideolojik *birleşme*nin *nasıl* olup da bilimsel bir *ayrılma*, bu karşılaşmanın da *nasıl* olup da bir «kopma» sonucuna varabildiğini kendi kendimize sormamız gerekir. Başka bir deyişle Marksist düşüncenin bu birleşme vesilesiyle *ideolojiden nasıl ve neden çıkabildiğini* : ya da bu olağanüstü dönüşümü meydana getiren yer değiştirmenin ne olduğunu, gizleneni gün ışığına çıkaran, öğrenileni altüst eden ve olgular içinde bilinmeyen bir zorunluluk bulan bakış açısı değişikliğinin ne olduğunu da kendi kendimize sormamız gerekir.

Bu soruna şu tezi ileri sürerek bir cevabın ilk ögelerini vermek isterim : Marx tarih biliminin doğduğu teorik birleşmenin etkililiğini yepyeni sınıf konumları olan proleter sınıf konumları üzerinde *yer değiştirerek* harekete geçirmiştir.

V

Genç Marx'ın düşünce «evrim»inin «uğrakları»nı ana hatlarıyla ele alarak bunun böyle olduğunu gösterebiliriz. *Rheinische Zeitung'un* (1841) makalelerini *Feuerbach üzerine tezler* ve *Alman ideolojisi* içinde «eski felsefe bilincimizle hesaplaşma»yı ve dünyayı «dönüştürmek» üzere «onu yorumlamak»tan vazgeçen, yeni bir felsefenin doğuşunu açıklayan ünlü formüllerle kayda geçen, 1845 devrimci kopuşundan dört yıl ayırır. Bu dört yıl içinde Renanya burjuvazisinin genç çocuğunun radikal-burjuva siyasi ve felsefi konumlarından, hümanist-küçük burjuva konumlara daha sonra da komünist-materyalist (yepyeni bir devrimci materyalizm) konumlara geçtiğini görüyoruz.

Bu «evrim»in çeşitli yönlerini belgeleştirelim.

Genç Marx'ın birbirine bağlı olarak düşünce *konusunu* değiştirdiğini (genel çizgilerle Hukuktan Devlete, sonra da Siyasi-iktisada geçer) *felsefi* konumunu değiştirdiğini (Hegel'den Feuerbach'a sonra da devrimci bir materyalizme geçer) ve *siyasi* konumunu değiştirdiğini (radikal burjuva liberalizminden küçük burjuva hümanizmine, sonra da komünizme geçer) görüyoruz. Zaman içindeki öncelik ve sonralıklarında bile bu değişiklikler birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Gene de bunları yapısız bir birlik içinde birbirine karıştırmamalıyız; çünkü ayrı ayrı düzeylerde işe karışırlar ve genç Marx'ın düşünce dönüşümü süreci içinde herbiri ayrı bir rol oynar.

*Konu*nun sahnenin tam önünde yer aldığı bu süreç içinde siyasi (sınıf) konumun belirleyici yeri işgal ettiğini ama felsefi konumun da tam ortadaki yerde bulunduğunu söyleyebiliriz; çünkü siyasi konumla düşünce konusu arasındaki teorik ilişkiyi felsefi konum sağlamaktadır. Bu genç Marx'ın tarihi içinde ampirik olarak doğrulanabilir. Onu bir konumdan öbürüne (şematik olarak : basın

üzerindeki yasalardan devlete sonra da siyasi-iktisada geçiren şey siyasaldır ama bu geçiş her defasında yeni bir felsefi konum biçimi altında gerçekleşir ve her defasında kendini yeni bir felsefi konum biçimi altında dile getirir. Bir yandan felsefi konum sınıf siyasi (ve ideolojik) konumunun teorik ifadesi olarak görülür. Öte yandan da siyasi konumun teorideki (felsefi konum biçiminde) bu çevirisi düşünce konusuyla teorik ilişki koşul olarak belirir.

Eğer bu böyleyse ve felsefe teorideki siyaseti temsil ediyorsa genç Marx'ın felsefi konumunun da değişirlikleri içinde düşüncesinin *teorik sınıf koşullarını* temsil ettiğini söyleyebiliriz. Eğer bu böyle ise yeni bir bilimin kuruluşunu başlatan 1845 kopuşunun kendini ilkin felsefi bir kopuş, daha önceki felsefi bilincin bir «tasfiye»si ve geçmişte eşi benzeri olmayan bir felsefi konum bildirisi biçiminde dile getirmesi bizi şaşırtmayacaktır.

Bu şaşkınlık verici diyalektiğin *1844 Elyazmaları*'nda işbaşında olduğunu görebiliriz. Bu Elyazmaları yakından incelenirse; Marx'ın bu metinde yaşamak zorunda kaldığı teorik dramın boyutu kavranabilir (Marx bu metni hiç bir zaman yayınlamadı hiçbir zaman da ondan söz etmedi). *Elyazmalarının* bunalımı, konu üzerine, Siyasi-iktisat üzerine düşüncede karşı karşıya gelen siyasi konumla felsefi konum arasındaki dayanılmaz çelişkide özetlenir. Siyasal bakımdan, Marx, *Elyazmalarını* burjuva iktisatçılarının nosyon, çözümleme ve çelişkilerini kendi inançları yararına kullanma gibi olanaksız bir teorik çabaya girişerek o sıralarda kapitalist sömürü olarak düşünemediği şeyi, «yabancılaşmış emek» olarak adlandırdığı şeyi ön plana çıkararak komünist olarak yazar. Teorik bakımdan bu metni emekten yabancılaşma *içinde*, Tarihten de İnsan *içinde* söz edebilmek için, Feuerbach *içine* Hegel sokma gibi olanaksız bir siyasi çabaya girişerek küçük burjuva felsefi konumlarında yazar. Elyazmaları kendi ideolojik

sınırları içinde kapalı kalmış bir konuyu bağdaşmaz siyasi ve teorik sınıf konumlarıyla yüz yüze getiren dayanılmaz bir bunalımın heyecan verici ama dizginsiz bir protokolüdür.

Bu bunalımın çözümü hiç değilse bu çözümün haberini, «yeni bir dünya görüşü»nün «tohum»unu (Engels), *Feuerbach Üzerine Tezler*'de ve *Alman İdeolojisi*'nde bulunuyoruz. *Tezler*'in ışığında değişen, Marx'ın siyasi konumu değil, felsefi konumudur. Marx Feuerbach'ı kesinlikle terk eder, «dünyanın yorumlanması» şeklindeki felsefe geleneğiyle tüm ilişkisini keser ve devrimci bir materyalizmin bilinmeyen topraklarında ilerler. Öyleyse bu yeni konum, Marx'ın felsefedeki siyasi konumunu ifade etmektedir. Şöyle de diyebilirim : Marx, teorik (felsefi) proleter sınıf konumlarına doğru, ilk ama dönüşü olmayan kesin bir adım atmıştır.

Belirleyici unsur, burada da siyasal olmuştur: proletaryanın siyasi savaşımına gitgide daha derin bir katılma. Gene burada da teorik açıdan merkezi yeri tutan felsefedir. Çünkü bu teorik sınıf konumundan itibaren Marx'ın konusu üzerindeki, Siyasi-iktisat üzerindeki düşüncesi yepyeni bir anlam kazanacaktır: Tarih biliminin ilkelerini saptamak ve geliştirmek üzere, tüm ideolojik görüşlerle ilişkiyi kesme.

«Üç kaynak» teorisini işte bu şekilde yorumlamakta bir sakınca görmeyeceğim. Üç teorik ögenin (Alman felsefesi, İngiliz siyasi-iktisadı, Fransız sosyalizmi) birleşmesi sonucunu (Marx'ın bilimsel bulgusu) ancak ve ancak genç Marx'ın sadece siyasi proleter sınıf konumlarına değil, aynı zamanda teorik proleter sınıf konumlarına da götüren bir *yer değiştirme* aracılığıyla verebilirdi. Siyasal olmasaydı hiçbir şey olmayacaktı : ama felsefe de olmasaydı siyasal konumun bilimsel bilgisi için gereken teorik ifadesini bulamayacaktı.

Sadece bir kaç söz ekleyeceğim.

Önce *Tezler*'de haber verilen yeni felsefi konumun, orada sadece haber verildiğini yani bir defada ve dört başı mamur bir şekilde verilmediğini, Marx ve ardıllarının daha sonraki teorik ve siyasi yapıtlarında daha da genel bir biçimde İşçi Hareketiyle Marksist teorinin Birlik tarihi içinde, sessiz sedasız ya da açıkça işlenip geliştirilmekten geri kalmadığını ve bu işlenip geliştirmenin de bu yeni konum üzerinde Marksist-Leninist bilim ve siyasi pratiğinin ikili etkisi olduğunu belirtmek için.

Sonra da (hatta «tohum halinde»ki) bir proleter felsefi konumu benimsemenin Tarih biliminin kurulması yani sınıf sömürü ve egemenlik mekanizmalarının çözümlenmesi için gerekli olmasında şaşılacak bir şey bulunmadığını belirtmek için. Her sınıflı toplumda bu mekanizmalar, Tarih felsefeleri, vb. nın teorik biçimlerinden başka birşey olmayan çok kalın bir ideolojik görüşler tabakası ile örtülmüş-gizlenmiş-yalanlaştırılmıştır. Bu mekanizmaların görünür duruma gelmeleri için bu ideolojilerden *çıkmak* yani bu ideolojilerin temel teorik ifadesi olan felsefi bilincin «hesabını görmek» gerekir. Öyleyse egemen sınıfların teorik konumunu bırakmak ve bu mekanizmaların görünür duruma gelebilecekleri görüş açısında yani sömürü ve egemenlik altında yaşayan sınıfın, proletaryanın görüş açısında yer almak gerekir. Proleter bir siyasi konumu benimsemek de yeterli değildir. Proletaryanın görüş açısında görünür olan şeyin nedenleri ve mekanizmaları içinde kavranılıp düşünülmesi için siyasi konumun *teorik* (felsefi) konum halinde işlenip geliştirilmesi gerekir. Bu *yerdeğiştirme* olmaksızın Tarih bilimi düşünülmez ve olanaksız bir şeydir.

VI

Son olarak sözümün başına dönmek için, Tarih biliminin ortaya çıkma koşulları içindeki bu dolambacın bir derin-bilgi dolambacı olmadığını ekleyeceğim. Tam tersi-

ne: bu dolambaç bizi güncelliğe çağırır.

Çünkü Marx'tan beklenen bugün her zamankinden daha çok bir biçimde bizden de istenmektedir. Marksist teoriyi «geliştirmek» yani kapitalist-emperyalist sömürü ve egemenliğinin yeni biçimlerini çözümlemek için: İşçi Hareketiyle Marksist-Leninist Teori arasında uygun [juste] bir Birlik kurmak için, her zamankinden daha çok bir biçimde proleter teorik (felsefi) konumlar üzerinde yer almalıyız : bu konumlar üzerinde yer almak demek, egemen sınıfın tüm ideolojilerinin, köklü bir eleştirisi aracıyla, bu konumları proleter *siyasi* konumlarından başlayarak işleyip geliştirmek demektir. Devrimci teori olmadan devrimci hareket olmaz, diyordu Lenin. Biz de şöyle yazabiliriz proleter teorik (felsefi) konum olmaksızın Marksist teorinin «gelişmesi» ve İşçi Hareketi ile Marksist Teori arasında uygun [juste] bir Birlik olmaz.

İÇİNDEKİLER

Okuyucunun Dikkatine 5

ÖZELEŞTİRİ ÖGELERİ 7
1) «Kopuntu» 11
2) «Bilim ve İdeoloji» 25
3) Yapısalcılık mı? 33
4) Spinoza Üzerine 39
5) Felsefede Eğilimler 51

GENÇ MARX'IN EVRİMİ ÜZERİNE 61

"Tarih biliminin ortaya çıkma koşulları içindeki dolayım, bir derin-bilgi dolayımı değildir. Tam tersine bu dolayım bizi güncelliğe çağırır. Çünkü geçmişte Marx'tan beklenen bugün her zamankinden daha çok bizden istenmektedir. Marksist teoriyi 'geliştirmek', yani kapitalist-emperyalist sömürü ve egemenliğin yeni biçimlerini çözümlemek için, işçi hareketi ile teori arasında uygun bir birlik kurmak için, her zamankinden daha çok proleter teorik konumlar üzerinde yer almamız gerekiyor. Bu ise, egemen sınıfın tüm ideolojilerinin köklü bir eleştirisini yaparak, proleter siyasal duruştan hareketle bu teorik konumları işleyip geliştirmek anlamına geliyor.

DÜŞÜNCE DİZİSİ